

መርማሪ ኮሚሲዮን

ከውበሽት አየላ ጌጤ

2010 ዓ.ም

አዲስ አበባ

መርማሪ ኮሚሲዮን

ከውብሽት አየለ ጌጤ

woubaye@yahoo.com

1 መግቢያ

ይህ ጽሁፍ በ 1966 ዓም በየካቲቱ የ ኢትዮጵያ አብዮት ምክንያት በቀዳማዊ አፄ ኃይለሥላሴ ዘመን መንግሥት የነበሩትን ባለስልጣኖች ሥራቸውንና አገራቸውን በቅን ልቦናና በትክክል የማከናወን ግዴታቸውን በመዘንጋት ፤ያለ አገባብ በሥልጣናቸው የተጠቀሙና ታማኝነት የጎደላቸውን እንዲሁም በዳኝነትና በአስተዳደር በደል ያደረሱ ካሉ ፤ ተለይተው እንዲታወቁና በህግ እንዲቀጡ ለማድረግ፤ በዚህ ምርመራ እና ውጤትም ሕዝብ በመንግስት ላይ ያለው እምነት እንዲሰፋ ለማመቻቸት፤ በመጨረሻም በመንግስት ባለሥልጣኖችም ላይ ሊኖር የሚገባውን ታማኝነት ለማረጋገጥ እንዲቻል የሚል ግብ ይዞ በአዋጅ ቁጥር 326/66 ሰኔ 8 ቀን 1966ዓም የተቋቋመው መርማሪ ኮሚሲዮን ተግባሩን በትክክል ተወጥቶ እንደሆነ መመርመር ነው።

ጽሁፉ አተኩሮ የመረመረውም ኮሚሲዮኑ እንዲቋቋም ንጉሰነገሥቱ ትዕዛዝ ከሰጡበት ከመጋቢት 16 ቀን 1966 ዓም ጀምሮ ኮሚሲዮኑ ተመርማሪዎቹ እንዲከሰሱ የሚያዘውን ውሳኔውን እና ዝርዝር ምርመራዎችን ለልዩ ጦር ፍርድ ቤት ጽህፈት ቤት እስከ አሰረከበበት እስከ ህዳር 13 1967 እና ተመርማሪዎቹ ከህግ ውጭ እስከ ተገደሉበት እስከ ህዳር 14 1967 ቀን ድረስ ብቻ ነው።

በተጨማሪም ኮሚሲዮኑ በራሱ አነሳሽነት በ1965 ዓም ከወሎ ረሃብ እና እልቂት ጋር ግንኙነት አላቸው በሚል የመረመራቸውን ባለስልጣኖች በአዋጅ ቁጥር 326/66 ድንጋጌ መሰረት ስራውን መፈጸም አለመፈጸሙን አገናዝቦ ትዝብቱን አስፍሮአል።

በመጨረሻም ኮሚሲዮኑ በህግ የተደነገገውን የስራ ዘመኑን ከተቋቋመበት አዋጅ አንጻር እንዴትና መቼ እንዳጠናቀቀ ይመለከታል።

2 የአመሰራረቱ ታሪካዊ ምክንያት እና አባላቱ

በ1966ቱ የ ኢትዮጵያ አብዮት ምክንያት የካቲት 20 ቀን 1966 ዓም የጸሀፊ ትእዛዝ አክሊሉ ሐብተወልድ ካቢኔ ለንጉሰነገሥቱ ባቀረበው ጥያቄ መሰረት ከሥልጣኑ ወረደ። በምትኩ ንጉሰ ነገሥቱ በጠቅላይ ሚኒስትር እንዳልካቸው መኮንን የሚመራ አዲስ ካቢኔ እንዲቋቋም አዘዙ።

ህዝቡ የደረሰበትን በደል ምክንያት አድርጎ የጀመረውን አመጽ በአዲሱ ካቢኔም አላቋረጠም። ይህንን ህዝባዊ እንቅስቃሴ ለማብረድ ፤እግረ መንገዱንም ህገወጥ በሆነ መንገድ የበለጸጉ የመንግስት ባለስልጣኖችም ካሉ የሚመረምር አንድ ጊዜያዊ መርማሪ ድርጅት ማቋቋም ያስፈልጋል ተብሎ በልጅ እንዳልካቸው መኮንን ካቢኔ ታመነ።¹

ይህንኑ መሰረት በማድረግ ንጉሰ ነገሥቱም መጋቢት 16 ቀን 1966 ዓም፡- “የመንግሥት ሥራ በሐቀኝነት፤ በታማኝነት ና በትጋት መሠራት ስለአለበት ፤ኃላፊነት የተቀበሉ የመንግሥት ባለሥልጣኖች ሁሉ ይህን መንፈስ ተከትለው ሥራቸውን በጥንቃቄ ማከናወን የሚገባቸው መሆኑን በመገንዘብ ፤ንጹሁን የመንግሥት ባለሥልጣን ከጥፋተኛው መለየት ፤የመንግሥት ስም ለማስከበርና አጥፊ ሆኖ የተገኘው ወደ ፍርድ ሸንጎ እንዲመራ ለማድረግ ታስቦ፤ በአለፈው ጊዜ የነበሩትና አሁን በሥራ ላይ ያሉት የመንግሥት ባለሥልጣኖች ሕገ-ወጥ በሆነ መንገድ ያፈሩት ሀብትና ያባከኑት የመንግሥት ንብረት ቢኖር ፤ተገቢውን ሕጋዊ ምርመራ ተከትሎ የሚያጣራ አንድ ኮሚሲዮን እንዲቋቋም” ብለው ንጉሳዊ ትዕዛዝ ሰጡ።

በትዕዛዙም መሰረት መጋቢት 19 ቀን 1966 ዓም ንጹሁን የመንግሥት ባለሥልጣን ከጥፋተኛው በመለየት ጥፋተኛውን የሚያስቀጣ ፤የመንግሥትን ሥም የሚያስከብር ፤በልጅ እንዳልካቸው መንግሥት የተሾሙ ሰባት አባላትን የያዘ መርማሪ ኮሚሲዮን ተቋቋመ ።²አባላቱም አቶ ኅሩይ ጥበቡ፣አቶ አበበ በንቲ፣ ፊታውራሪ ታደሰ ማርቆስ፣ኮሎኔል ኃይለማርያም አረዶ፣አቶ መዋዕለ ሙብራቱ፣ሻለቃ ሸመልስ መታፈርያ እና አቶ ቢልልኝ ማንደፍሮ ናቸው።³

እነዚህ ሰባት አባላት ለኮሚሲዮኑ ሕጋዊ አቋም የሚሰጠውን ረቂቅ ሕግ በ ስምንት ቀን አዘጋጅተው መጋቢት 27 ቀን 1966 ዓም ለወቅቱ ጠቅላይ ሚኒስትር አስረከቡ።⁴ የወቅቱ የአገሪቱ ጠቅላይ ሚኒስትር የነበሩት ክቡር ልጅ እንዳልካቸው መኮንን ይህን የሕግ ረቂቅ ለሚኒስትሮች ምክር ቤት አቀረቡ።

¹ የመርማሪ ኮሚሽን ሪፖርት ገጽ4
² የመርማሪ ኮሚሽን ሪፖርት ገጽ
³ ወንበር የዓለማዊሁ ኃይሌ መታሰብያ ድርጅት ፔሮዲካል የ1966ቱ መርማሪ ኮሚሽን አነሳስ ክንውን እና ከዝያ የቀመሰነው ገጽ7 በዛወርቅ ሺመላሽ
⁴ ዝኒ ከማሁ

የሚኒስትሮች ምክር ቤቱም በቀረበው የሕግ ረቂቅ ላይ ከመከረበት በኋላ ሚያዝያ 21 ቀን 1966 ዓም ለፓርላማ አስተላለፈ።⁵

ፓርላማውም በቀረበለት የኮሚሽኑን ማቋቋም ረቂቅ ላይ ከፍተኛ ትኩረት ሰጥቶ ከመከረ በኋላ ተመርማሪው ወገን ሥራአስፈጻሚው የመንግሥት አካል በመሆኑ ምርመራው ወገናዊ እንዳይሆን፤ ስራውም በነጻነት እንዲሰራ መርማሪዎቹን ይህ አካል ሊመርጥ አይገባም የሚል ጥብቅ አቋም ወሰደ።⁶

በዚህም ምክንያት አስቀድመው በሥራ አስፈጻሚው ተመርጠው ረቂቅ ህጉን የአዘጋጁት ሰባት ሰዎች ሰኔ 7 ቀን 1966 ዓም ጠቅላይ ሚኒስትሩ ጋ ቀርበው ተሰናበቱ።⁷ ከዚህ ጋር ተያይዞም ፓርላማው ፤ በቀረበለት ረቂቅ ላይ ዋና ዋና የተባሉ ሶስት ለውጦች አደረገ።

የመጀመርያው የፓርላማው ትኩረት፤ የአባላት አመራረጥ እና ብዛት ነበር። በዚህም በሚኒስትሮች ምክር ቤት የተረቀቀው ህግ አባላቱን አሥራ አንድ እንዲሆን ሲል ያቀረበውን ሃሳብ ፓርላማው አሥራ አምስት ይሁን ሲል ለወጠው።⁸

ሁለተኛው አቢይ ቁም ነገር በኮሚሽኑ አባላት የህብረተሰብ ውክልና ላይም ፓርላማው የተለየ አቋም ያዘ። በዚህ መሰረትም 6 ሰዎች ብሄራዊ ምክር ቤቱ ከህብረተሰቡ ይመርጣል የሚል ድንጋጌ በአንቀጹ በማስፈር፤ የኮሚሽኑን 40% አባላት የመምረጡን መብት ፓርላማው ለራሱ ወሰደ።⁹

እንዲሁም መለዩ ለባሹ በኮሚሽኑ ውስጥ ልክ እንደ ፓርላማው 6 አባላት ይኑሩት በማለት ሌላውን 40% የኮሚሽኑን አባላት ድርሻ ለመለዩ ለባሹ ሰጠ።

ቀሪውን 3 አባላት ማለትም 20% የሚሆነውን፤ ከኢትዮጵያ መምህራን ማህበር አንድ ፤ ከቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ዩኒቨርሲቲ መምህራን ከኢትዮጵያውያኑ መሃል አንድ ፤ ከዋናው ኦዲተር ሠራተኛ አንድ እንዲመደቡ ደነገገ።¹⁰

ብሄራዊ ምክር ቤቱ ከህብረተሰቡ መርጦ የኮሚሽኑ አባል ያደረጋቸው ፕሮፌሰር መስፍን ወልደማርም ፤ ዶክተር በረከት ሀብተሥላሴ ፤ አምባሰደር ዘነበ ኃይሌ ፤ አቶ መዋእለ መብራቱ ጉግሳ ፤ አቶ ጅሃድ

⁵ ዝኒ ከማሁ 789
⁶ ዝኒ ከማሁ-789
⁷ ዝኒ ከማሁ
⁸ አዋጅ 326/66 አንቀጽ3 ንዑስ አንቀጽ2
⁹ አዋጅ 326/66 አንቀጽ3 ንዑስ አንቀጽ2
¹⁰ ዝኒ ከማሁ

አባቶቻችን ቃዲ እና አቶ አሰፋ ሊበን " ናቸው። አምባሰደር ዘነበ ኃይሌ ምርጫውን ባለመቀበላቸው በምትካቸው አቶ ባሮ ቴምሳ ተመረጡ¹²።አቶ አሰፋ ሊበን በየትኛውም የኮሚሽኖች ቃለ-ጉባኤዎቹን በያዙት መዝገብም ሆነ በሪፖርቱ ላይ ስማቸው ተመዝግቦ አይገኝም።ከዚህ የተረዳሁት ይህን ኃላፊነት ያልተቀበሉ እና ስራውንም ያልሰሩ መሆኑን ነው።

በአዋጅ ቁጥር 326/66 ንዑስ አንቀጽ (2) ላይ በዝርዝር ከተቀመጡት የጦር ክፍሎች ተመድበው የኮሚሽኖች አባል የሆኑት ኮማንደር ለማ ጉተማ ደበል ፣ ሌተና ኮለኔል ነጋሽ ወልደሚካኤል አብዲ፣ሌተና ኮለኔል ጌታሁን ዳምጤ ገብረየስ ፣ ሻለቃ ዓለማየሁ ሥዩም ወልደ ማርያም ፣ሻለቃ ምትኩ ደምጤ በየነ እና ሻለቃ ሠላም ኅሩይ ገሜ ናቸው።

ከቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ዩኒቨርሲቲ ዶክተር መኮንን ወልደ አምላክ ወልደአረጋዊ ፤ከአዲተር መ/ቤት አቶ ጌታቸው ደስታ ወልደሚካኤል፤ ከኢትዮጵያ መምህራን ማህበር አቶ ሁሴን አስማኤል ¹³የኮሚሽኖች አባል ሆኑ።

እንቅስቃሴውን ህዝባዊ መልክ የሰጡትን ሰራተኞችን እና ማህበራቸውን እንዲሁም ሌሎች የህብረተሰብ ክፍሎችን እና ተማሪዎችን ይህ አዋጅ የመርማሪ ኮሚሽኖች አባል አላደረጋቸውም።

እንዲሁም የቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ዩኒቨርሲቲ መምህራንን እና የመምህራን ማህበርን ዝቅተኛ በሆነ ቁጥር በኮሚሽኖች እንዲወክሉ የኮሚሽኖች መቋቋሚያ አዋጅ ደንግጓል።

በሌላ በኩል ድንጋጌው 40% የኮሚሽኖችን አባላት ከመለዩ ለባሹ ማድረግ የሚያስገነዝበው ፣ የወቅቱ ፓርላማ በቀጥታም ይሁን በተዘዋዋሪ ከሰራተኛው፣ከመምህራኑ ፣ ከሌሎቹ የህብረተሰብ ክፍሎች እና ከተማሪዎች የመለዩ ለባሹን አቅም አጉልቶ በማየት ፣ የጦሩን ክፍል የጉዳዩ ባለቤት እንዳደረገው ይታያል።

ሦስተኛ ፓርላማው በሥራ ላይ ያሉት የመንግሥት ባለሥልጣኖች ሕገ-ወጥ በሆነ መንገድ ያፈሩት ሀብትና ያባከኑት የመንግሥት ንብረት ቢኖር ፤ መመርመር ብቻ ሳይሆን በተጨማሪም የአስተዳደር እና የዳኝነት በደልንም ኮሚሽኖች የሚመረምረው ሌላው አብይ ጉዳይ እንዲሆን በመደንገግ የምርመራውን አድማስ አሰፋው።¹⁴

¹¹ ወንበር የዓለማየሁ ኃይሌ መታሰብያ ድርጅት ፔሮዲካል የ1966ቱ መርማሪ ኮሚሽኖች አነሳስ ክንውን እና ከዝያ የቀመስነው ገጽ 8 በዛወርቅ ሺመላሽ

¹² ዝኒ ከማሁ

¹³ መርማሪ ኮሚሽን ሪፖርት ገጽ 57 እና እንዘጭ እንበጭ መስፍን ወ/ማርያም ገጽ125

¹⁴ የመርማሪ ኮሚሽን ሪፖርት ገጽ11 እና አዋጅ 326/66 በአንቀጽ 3 ንዑስ አንቀጽ 2

በመጨረሻም በወቅቱ የአገሪቱ ጠቅላይ ሚኒስትር በነበሩት በክቡር ልጅ እንዳልካቸው መኮንን ፊርማ፤ በንጉሥ ነገስቱ ዘመን በነበረው ፓርላማ ውሳኔ ሰኔ 8 ቀን 1966 ዓም የመርማሪ ኮሚሽንን በአዋጅ ቁጥር 326/66 የተቋቋመ መሆኑን የሚገልጸው አዋጅ በነጋሪት ጋዜጣ ወጣ።

የየካቲት ህዝባዊ አመጽን ለማብረድ ወይም አቅጣጫውን ለማስቀየር የተጠነሰሰው መርማሪ ኮሚሽን የማቋቋም ጉዳይ ከወቅቱ ጠቅላይ ሚኒስትር እጅ ወጥቶ ፓርላማ ሲደርስ በተወሰነ መልኩም ቢሆን ህዝባዊ ጉልበት ያገኘ አስመስሎታል።

ይህም የፓርላማው ድካም ፕሮፌሰር መስፍን እንዳሉት “አስራ አምስት ኮሚሽኑት የኮሚሽኑ አባላት ውስጥ በትክክለኛነታቸው እና በኅሊናቸው ንጽህና ብርቅ የሆኑ ሰዎች”¹⁵ ይዘም ይሁን ሳይዘ የተቋቋመ ስለመሆኑ የሚታይ እንዲሆን እርምጃውን ሁሉ በትኩረት ለመታዘብ ታሪክ ምእራፉን ሁሉ ክፍት አድርጎ ጠበቀው።

ኮሚሽኑ ሐምሌ 9 ቀን 1966 ዓም ከአሥራ አምስት አባላቱ መካከል ዘጠኙ በመጀመሪያ ቀርበው “ኮሚሽኑን የፖለቲካ መሣርያ ላለማድረግ ፣ ብሔራዊና ሰብአዊ መብቶችን ለመጠበቅ፣ ሥራቸውን በትክክለኛነት፣ በታማኝነት ያለአድልዎ ለማከናወን” የሚል ቃለ መሃላ ፈጽመው ሥራውን ጀመሩ።¹⁶ ቃለ መሃላውም የተፈጸመው የጽህፈት ሚኒስቴር ምክትል ሚኒስትር በነበሩት በአቶ ሰለሞን ገብረማርያም አስተናጋጅነት ንጉሰነገስቱ ዘንድ ቀርበው ነበር።¹⁷

ቃለ መሃላውም ከላይ እንደተገለጸው የኮሚሽኑ አባላት ኮሚሽኑን የፖለቲካ መሣርያ እንዳያደርጉት አጥብቆ ይከለክላል ፤ ብሔራዊና ሰብአዊ መብቶችን አባላቱ እንዲጠብቁ ያስገድዳል ፤ ሥራቸውን በትክክለኛነት በታማኝነትና ያለአድልዎ እንዲያከናውኑ እንደሚጠበቅ ከአዋጁ ድንጋጌ መረዳት ይቻላል።¹⁸

እነዚህን ሦስት መሰረታዊ ሁኔታዎች አጉልቶ የያዘው የቃለ መሃላው ድንጋጌ እና ንጉሰ ነገሥቱ ፊት የተፈጸመው የቃለ መሃላው ሥርአት “በትክክለኛነታቸው እና በኅሊናቸው ንጽህና ብርቅ” የሆኑትን የኮሚሽኑ አባላት አቅም ማጎልበት ይጠበቅበታል።

ኮሚሽኑ ፕሮፌሰር መስፍን ወ/ማርያምን ሊቀመንበር¹⁹ አድርጎ ከመረጠ በኋላ አዋጁን በማጥናት ምርመራውን የሚያከናውንበት የምርመራ ሥነ ሥርአት አዘጋጀ ።²⁰

¹⁵ አገቱኒ ተምረን ወጣን ገጽ 12 መስፍን ወ/ማርያም ኡዲድ አበባ 2002

¹⁶ የመርማሪ ኮሚሽን ሪፖርት ገጽ 20

¹⁷ አገቱኒ ተምረን ወጣን ገጽ 11 መስፍን ወ/ማርያም ኡዲድ አበባ 2002

¹⁸ አዋጁ አዋጅ 326/66 አንቀጽ 4

ኮሚሽኑ ጽህፈት ቤቱን በበላይነት የሚመሩ በአዋጁ አንቀጽ 4 (1) መሰረት ዋና ጸሐፊ የህግ ትምህርትና እውቀት ያላቸውን አቶ ሰይፉ ተክለማርያም ሀብቱን መድቧል።²¹ እንዲሁም ኮሚሽኑ አስራ አምስት ሰራተኞች ነበሩት፤ በተጨማሪም አስራ አራት የእድገት በሕብረት ዘማቾችም ተመድበውለት ነበር።²²

3 የኮሚሽኑ ምርመራ ና ውሳኔው

ኮሚሽኑ በራሱ አነሳሽነት ወይም ከማንኛውም ሰው በሚቀርብ አቤቱታ ምርመራ መጀመር እንደሚችል አዋጁ ደንግጓል²³። ሥራውንም የጀመረው ከወሎ ረሃብና እልቂት ጋር በተያያዘ የተፈጸመ የአስተዳደር በደልን የተመለከተ ነበር። ኮሚሽኑ አብዛኛውን ምርመራ ያካሄደው አዲስ አበባ ከሚገኘው ጽ/ቤት ነበር።

ኮሚሽኑ በራሱ አነሳሽነት ከጀመረው የ1965 ዓም ከወሎ ረሃብና ዕልቂት ጋር ጉዳያቸው የተያያዘውን የባለስልጣኖችን ምርመራ ሲያካሂድ 138 ፋይሎችን፣²⁴ 87 ባለስልጣኖችን አስቀርቦ መርምሯል። ምርመራውን ከአጠናቀቀም በኋላ እነማን መከሰስ እንዳለባቸው ወሰነ። በዚህ ውሳኔም በግልጽ የታየው ተመርማሪዎቹ ከ3 ወር እስከ አስር ዓመት ብቻ በእስር የሚያቆይ ክስ በ 1949 ዓም በወጣው ወንጀለኛ መቅጫ ህግ ቁጥር 412 እና ቁጥር 509 እንዲመሰረት ያዘዘ መሆኑ ነው።²⁵

በዚህ እልቂት ምክንያት በኃላፊነት ሊጠየቁ ይገባል ያላቸው 35 የቀድሞ ባለሥልጣኖች ናቸው። ከእነሱም ውስጥ ሁለቱ ጠ/ሚኒስትሮች ፣ ሃያ ስድስቱ ሚኒስትሮች፣ አንድ የክፍለካህገር አስተዳዳሪ፣ ሶስት ሚኒስትር ደኤታዎች፣ ሁለት ምክትል ሚኒስትሮች እና አንድ ሥራ አስኪያጅ ናቸው።²⁶

የኮሚሽኑ ውሳኔ ሁለት ገጽታ ያለው ነው። አንደኛው ገጽታ ባለስልጣኑ በግሉ የተጣለበትን ኃላፊነት አልተወጣም በሚል በግሉ ተጠያቂ የሚያደርግ ነው። ሁለተኛው የውሳኔው ሌላው ገጽታ የምኒስትሮች ምክር ቤቱን የሚመለከት ነው። ኮሚሽኑ የምክር ቤትን ኃላፊነት አምስት መልክ ሰጥቶ፣ ምክርቤቱ ላልተወጣው ኃላፊነት የወቅቱን የምክር ቤት አባላት ተጠያቂ የሚያደርግ ነው።²⁶

¹⁹ ዝኒ ከማሁ

²⁰ የመርማሪ ኮሚሽን ሪፖርት ገጽ 20

²¹ መርማሪ ኮሚሽን ሪፖርት ገጽ 57 እና እንዘጭ እንብጭ መስፍን ወ/ማርያም ገጽ

²² መርማሪ ኮሚሽን ሪፖርት ገጽ 57 እና 58

²³ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 9(1)

²⁴ ደም ያዘለ ዶሴ የልዩ ዐቃቤ ሕግ ጽህፈት ቤት ገጽ 182

²⁵ የመርማሪ ኮሚሽን ሪፖርት ገጽ 26

²⁶ 34ኛ ዓመት ቁጥር 555 አዲስ ዘመን ጋዜጣ ህዳር 5 የወጣ

በዚህ መሰረት በ1965 ዓም በወሎ ለደረሰው እልቂት በያዙት የመንግስት ኃላፊነት መሰረት ተገቢውን አላደረጉም፤ በሚገባም ኃላፊነታቸውን አልተወጡም ፤ በማለት በግል ሊከሰሱ ይገባል ሲል ውሳኔ ሰጥቷል።

ይህ ውሳኔ ያረፈባቸው ባለስልጣኖች የክፍለሃገሩ አስተዳዳሪ ክቡር ደጃዝማች ሰለሞን አብርሃ ፤ የእህል እጥረት አጥኚ ኮሚቴ አባል የነበሩት ክቡር ደጃዝማች ለገሰ በዙ፣ክቡር አቶ ሙላቱ ደበበ እና አቶ ጌታቸው በቀለ፤ ከማስታወቅያ ሚኒስቴር ክቡር ዶ/ር ተስፋዬ ገብረእግዚእ ፤ አቶ አበበ አንዱአለም፤ አቶ ንጉሴ ሐብተወልድ እና ክቡር አቶ ተገኝ የተሻወርቅ፤ከእርሻ ሚኒስቴር ክቡር አቶ አበበ ረታ፤ ከጠቅላይ ሚኒስትር ጽህፈት ቤት ክቡር ጸሃፊ ትዕዛዝ አክሊሉ ሀብተወልድ እና አቶ አብተው ዮሃንስ ናቸው።²⁷

የውሳኔው ሌላው ገጽታ የምኒስትሮች ምክር ቤቱን የሚመለከተው ነው። ኮምሲዮኑ በዚህ በ1965 ዓም በወሎ ለደረሰው አስከሬ ረሃብና መዘዙ የሚኒስትሮች ምክር ቤት ህዝቡን ከደረሰበት አደጋ ሊታደገው ሲገባ ይህን የተጣለበትን ኃላፊነት አልተወጣም ሲል ወስኗል። ምክር ቤቱ የአልተወጣቸው ኃላፊነቶችም አምስት መልክ ያላቸው ጭብጦች መሆናቸውን በግልጽ ውሳኔው ላይ አስፍሯል።

የመጀመርያው ከህዳር 28 1961 ዓም እስከ ሐምሌ 18 1964 ዓም ድረስ የምኒስትሮች ምክር ቤት የረሃቡን ችግር ለማቃለል የሚያስችል ጥላን አውጥቶና ድርጅት አቋቁሞ ባለመስራቱ ቢዚህ ወቅት የምክር ቤቱ አባል የነበሩ ሁሉ በኃላፊነት ተጠይቂ ናቸው የሚል ነው።

በዚህ ውሳኔ መሰረት በጋራ ሊከሰሱ ይገባል ሲል ውሳኔውን ያሳረፈባቸው ፣ ክቡር ጸሃፊ ትዕዛዝ አክሊሉ ሀብተወልድ፣ ክቡር ጸሃፊ ትዕዛዝ ተፈራወርቅ ኪዳነወልድ፣ ክቡር አቶ ይልማ ዴሬሳ ፣ ክቡር አቶ አበበ ረታ፣ክቡር አቶጌታሁን ተሰማ ፣ ክቡር አቶ አካለወርቅ ሀብተወልድ፣ክቡር አቶ አማኑኤል አብርሃም፣ክቡር ቢትወደድ አስፍሃ ወ/ሚካኤል ፣ክቡር ደጃዝማች ግርማቸው ተ/ ሐዋርያት ፣ክቡር ቢትወደድ ዘውዴ ገ/ሕይወት፣ክቡር አቶ ታደሰ ያዕቆብ፣ ክቡር አቶ ማሞ ታደሰ፣ ክቡር አቶ ከተማ ይፍሩ ፣ ሻለቃ አሰፋ ለማ ፣ ክቡር ዶ/ር ሥዩም ሐረጎት ፣ ክቡር አቶ በለጠ ገ/ብረሃድቅ፣ ክቡር ዶ/ር ምናሴ ኃይሌ ፣ ክቡር አቶ ሣላ ሂረት፣ ክቡር ደጃዝማች ክፍሌ እርገቱ፣ሌተና ጀነራል ከበደ ገብሬ፣ ክቡር ልጅ እንዳልካቸው መኮንን፣ ክቡር አቶ ከተማ አበበ ፣ክቡር አቶ ሰይፉ ማህተመ ሥላሴ፣ ክቡር ፊታውራሪ አበበ ገብሬ ፣ ክቡር አቶ ሙላቱ ደበበ፣ክቡር ዶ/ር ተስፋዬ ገብረእግዚእ እና ክቡር አቶ በላይ አባይ ናቸው።²⁸

²⁷ 34ኛ ዓመት ቁጥር555 አዲስ ዘመን ጋዜጣ ህዳር5 የወጣ
²⁸ 34ኛ ዓመት ቁጥር555 አዲስ ዘመን ጋዜጣ ህዳር5 የወጣ

ሁለተኛው ውሳኔ ያረፈበት ጭብጥ የወሎ ክፍለሀገር አስተዳዳሪ የነበሩ በ1958ዓም የነበረውን ረሃብ ምክንያት አድርገው በክፍለሀገሩ የእህል ጎተራ እንዲሰራና ህዝቡ በፍቃዱ እህሉን አጠራቅሞ በችግር ቀን እራሱን እንዲረዳ ሃሳብ አቅርበው ነበር። ጠቅላይ ሚኒስትሩም ሃሳቡን ተቀብለው እንዲጠና አዘዙ። በትዕዛዙ መሰረትም ጥናቱ ተከናወነ። ምክርቤቱም ሊነጋገርበት አጀንዳ አድርጎ ያዘው። ለሁለት ዓመት ይህ ጥናት የምክርቤቱ አጀንዳ ሆኖ ከቆየ በኋላ ከአጀንዳነት እንዲሰረዝ ተደረገ። በዚህ ምክንያት በጊዜው የነበሩት የምክር ቤቱ አባላት እንዲከሰሱ ወሰነ።

በዚህ ውሳኔ መሰረት በጋራ ሊከሰሱ ይገባል ሲል ውሳኔውን ያሳረፈባቸው ፤ ክቡር ጸሃፊ ትዕዛዝ ተፈራወርቅ ኪዳነወልድ፣ ክቡር አቶ አበበ ረታ፣ ክቡር አቶ አማኑኤል አብርሃም ፣ ክቡር ቢትወደድ አስፍሃ ወ/ሚካኤል ፣ ክቡር አቶ ማሞ ታደሰ ፣ ሻለቃ አስፋ ለማ ፣ ዶ/ር ሥዩም ሐረጎት ፣ ክቡር አቶ በለጠ ገ/ብረሃድቅ ፣ ክቡር አቶ ሣላ ሂኒት እና ክቡር ዶ/ር ተስፋዬ ገብረእግዚእ ናቸው።²⁹

ሶስተኛው ውሳኔ ያረፈበት ጭብጥ በ1964 ዓም በራያና ቆቦ አውራጃ ላይ ከደረሰው ድርቅ ጋር የተያያዘ ነው። የተራበውም ህዝብ ሁለት መቶ ሃምሳ ሺህ ነበር። ለተራበው ሕዝብ በወቅቱ ምክር ቤቱ ስድሳ ሺህ ኩንታል ተጠይቆ ሳለ የላከው ሁለት ሺህ ኩንታል ብቻ በመሆኑ ፣ በጊዜው የነበሩ አባላት በሙሉ ሊከሰሱ ይገባል ሲል ወሰነ።

በዚህ ውሳኔ መሰረት በጋራ ሊከሰሱ ይገባል ሲል ውሳኔውን ያሳረፈባቸው ፤ ክቡር ጸሃፊ ትዕዛዝ አክሊሉ ሀብተወልድ፣ ክቡር አቶ አበበ ረታ፣ ክቡር አቶ ጌታሁን ተሰማ ፣ ክቡር አቶ አካለወርቅ ሀብተወልድ፣ ክቡር አቶ አማኑኤል አብርሃም፣ ክቡር አቶ ታደሰ ያዕቆብ፣ ክቡር አቶ ማሞ ታደሰ፣ ክቡር አቶ ከተማ ይፍሩ ፣ ክቡር ዶ/ር ሥዩም ሐረጎት፣ ዶ/ር ምናሴ ኃይሌ፣ ክቡር አቶ ሣላ ሂኒት፣ ሌተና ጀነራል ከበደ ገብሬ፣ ክቡር ልጅ እንዳልካቸው መኮንን፣ ክቡር አቶ ከተማ አበበ ፣ ክቡር አቶ ሙላቱ ደበበ እና ክቡር ዶ/ር ተስፋዬ ገብረዕግዚ ናቸው።³⁰

አራተኛው ውሳኔ ያረፈበት ጭብጥ በ1964 ዓም የክረምቱ ወራት ድርቅ በወሎና በትግራይ ነበር። በዚህ ምክንያት በ1965 ዓም በእነዚህ ሁለት ክፍለሀገር ረሃቡ ተባብሶ በተለይ የወሎ ህዝብ በእግሩ እየተሰደደ በጥርና በየካቲት ወራት በአዲስ አበባ አካባቢ መታየት ጀመረ። ይህ ሁኔታ ችግሩ እየተባባሰ ከባድ እልቂትን እስከሚያመጣ ድረስ በቂና አስቸኳይ እርምጃ ምክር ቤቱ አልወሰደም። በመሆኑም በዚህ ወቅት የነበሩት የምክርቤቱ አባላት ሁሉ በኃላፊነት ተጠይቂ ናቸው ሲል ወሰነ።

²⁹ 34ኛ ዓመት ቁጥር555 አዲስ ዘመን ጋዜጣ ህዳር5የወጣ

³⁰ 34ኛ ዓመት ቁጥር555 አዲስ ዘመን ጋዜጣ ህዳር5የወጣ

በዚህ ውሳኔ መሰረት በጋራ ሊከሰሱ ይገባል ሲል ውሳኔውን ያሳረፈባቸው ፤ ክቡር ጸሃፊ ትዕዛዝ አክሊሉ ሀብተወልድ፣ክቡር አቶ ጌታሁን ተሰማ ፣ ክቡር አቶ አካለወርቅ ሀብተወልድ ፣ ክቡር አቶ አማኑኤል አብርሃም ፣ክቡር አቶ ታደሰ ያዕቆብ፣ ክቡር አቶ ማሞ ታደሰ ፣ክቡር አቶ ከተማ ይፍሩ ፣ዶ/ር ሥዩም ሐረጎት፣ ዶ/ር ምናሴ ኃይሌ ፣ክቡር አቶ ሣላ ሂንት፣ ሌተና ጀነራል ከበደ ገብሬ፣ ክቡር አቶ ሰይፉ ማህተመ ሥላሴ፣ ልጅ እንዳልካቸው መኮንን፣ክቡር አቶ ከተማ አበበ፣ ክቡር አቶ ሙላቱ ደበበ ፣ ክቡር ዶ/ር ተስፋዬ ገብረዕግዚእ ፣ክቡር አቶ በላይ አባይ እና ክቡር ደጃዝማች ካሣ ወልደማርያም ናቸው።³¹

አምስተኛው እና የመጨረሻው ጭብጥ በወሎ ክፍለሃገር በደረሰው ድርቅ ምክንያት በህዝቡ ላይ የችጋርና የረሃብ መጠን ከፍተኛ መሆኑን ከመጋቢት 27 1965 ዓም ጀምሮ ከተረዱ በኋላ ለችግረኞቹ እህል የሚገኝበትንና እንዲሁም የሚጓጓዝበትን ዘዴ ምክር ቤቱ የሚገባ እርምጃ አልወሰደም። በመሆኑም በዚህ ወቅት የምክርቤቱ አባላት የነበሩት ሁሉ በኃላፊነት ተጠይቋል ናቸው ሲል ወሰነ።

በዚህ ውሳኔ መሰረት በጋራ ሊከሰሱ ይገባል ሲል ውሳኔውን ያሳረፈባቸው ፤ ክቡር ጸሃፊ ትዕዛዝ አክሊሉ ሀብተወልድ፣ክቡር አቶጌታሁን ተሰማ ፣ ክቡር አቶ አካለወርቅ ሀብተወልድ ፣ክቡር አቶ አማኑኤል አብርሃም ፣ ክቡር አቶ ታደሰ ያዕቆብ፣ክቡር አቶ ማሞ ታደሰ ፣ ክቡር አቶ ከተማ ይፍሩ ፣ ዶ/ር ሥዩም ሐረጎት ፣ዶ/ር ምናሴ ኃይሌ፣ክቡር አቶ ሣላ ሂንት ፣ሌተና ጀነራል ከበደ ገብሬ፣ክቡር አቶ ሰይፉ ማህተመ ሥላሴ ፣ ክቡር ልጅ እንዳልካቸው መኮንን ፣ ክቡር አቶ ከተማ አበበ ፣ክቡር አቶ ሙላቱ ደበበ፣ክቡር ዶ/ር ተስፋዬ ገብረእግዚእ ፣ክቡር አቶ በላይ አባይ እና ክቡር ደጃዝማች ካሣ ወልደማርያም ናቸው።³²

4 ኮሚሰዮኑ እና ደርግ

የመርማሪ ኮሚሰዮን አዋጅ እንዲረቀቅ ንጉሳዊ ትእዛዝ ከተሰጠበት ከመጋቢት 16 1966 ዓም ፤ አዋጁ እስከ ጸደቀበት ሰኔ 8 ቀን 1966 ዓም ድረስ መለዮ ለባሹን ወክሎ በአገሪቱ የፖለቲካ እንቅስቃሴ ላይ ተጽእኖ የነበረው በኮሎኔል የዓለም ዘውድ ተሰማ ሊቀመንበርነት ወታደራዊ እንቅስቃሴዎችን ይመራ

³¹ 34ኛ ዓመት ቁጥር555 አዲስ ዘመን ጋዜጣ ህዳር5የወጣ

³² 34ኛ ዓመት ቁጥር555 አዲስ ዘመን ጋዜጣ ህዳር5የወጣ

የነበረው የጦር ኃይሎች ኮሚቴ በመባል የሚታወቀው ነበር።³³ኮሚቴው የተቋቋመውም መጋቢት 1966ዓም ነው።

ኮሚቴው በአዲስ አበባ የሚገኙትን የጦር ክፍሎች እንወክላለን የሚሉ መስመራዊ መኮንኖችንና የበታች ሹማምንትን የያዘ ነበር።³⁴ዋናው የዚህ ኮሚቴ ባለቤቶች እና ፈጣሪዎች የወቅቱ የአገሪቱ ጠቅላይ ሚኒስትር የነበሩት ክቡር ልጅ እንዳልካቸው መኮንን እና የኮሚቴው ሊቀመንበር ኮሎኔል የዓለም ዘውድ ተሰማ የአየር ወለድ አዛዥ ነበሩ።³⁵ ዓላማውም የህዝቡን ጥያቄዎች መልስ ለማስጠት የሚንቀሳቀስ በማስመሰል ተቀናቃኝ የመሆን አቅም ያላቸው እና የመሰላቸውንም በኃይል በቁጥጥር ስር ማድረግ ነው።

የሲቪል ባለስልጣኖች እና የጦር መኮንኖች ፣ የጸሀፊ ትእዛዝ አክሊሉ ሐብተወልድ ካቢኔ አባላትን ጨምሮ 24 የቀድሞ ባለስልጣኖች ሚያዝያ 18፣19፣22፣23 እና ግንቦት 23 ቀን 1966 ዓም³⁶ በንጉሰነገስቱ ፈቃድ የመታሰሩ እጣ ፈንታቸው የተጀመረው³⁷ ክቡር ልጅ እንዳልካቸው መኮንን የጠቅላይ ሚኒስትርነቱን ስልጣን በያዙ በሁለተኛ ወር ፣ የመርማሪ ኮሚሽኑን የሚያቋቁመው ረቂቅ ህግ ሊገጥሙ በቀረበ በወሩ ነው።

የእርምጃውም ዓላማ በቁጥጥር ስር የሚውሉትን እስረኞች በመርማሪ ኮሚሽኑን እያስመረመሩ ሕዝባዊ እንቅስቃሴውን ለማቀዝቀዝ ፣ ለወቅቱ የአገሪቱ ጠቅላይ ሚኒስትር ክቡር ልጅ እንዳልካቸው መኮንን ፋታ በመስጠት ሥልጣኑን በቅጡ ለመቆጣጠር ነበር።

ይሁንና የሥራ አስፈጻሚው የመንግሥት አካል የኮሚሽኑን አባላትን መምረጥ አይገባውም ሲል አስቀድሞ በልጅ እንዳልካቸው መንግሥት የተመረጡትን ሰባት የመርማሪ ኮሚሽኑን አባላት ፓርላማው ባለመቀበሉ እና የኮሚሽኑንም ሕጋዊ አቋም የሚሰጠው የድንጋጌው ረቂቅ ሊገጥሙ ከቀረበበት ከመጋቢት 27 ቀን 1966 ዓም እስከ ሰኔ 8 1966 ዓም ድረስ ሳይታወጅ በመቆየቱ ለወቅቱ ጠቅላይ ሚኒስትር ልልጅ እንዳልካቸው እንደታሰበው ኮሚሽኑ ፋይዳ ያለው ጥቅም ሳይሰጥ ቀረ።

በተለምዶ ደርግ የሚባለው እና አገሪቱን ከመስከረም 2 ቀን 1967 ዓም ጀምሮ ለ 17 ዓመት የገዛው ወታደራዊ ተቋም በይፋ ራሱን ያስተዋወቀው ሰኔ 21 1966 ዓም ነው ።ይህም እነ ጸሀፊ ትእዛዝ አክሊሉ ሐብተወልድ ከታሰሩ ከሁለት ወር በኋላ የመርማሪ ኮሚሽኑን በአዋጅ ከተቋቋመ ከሁለት ሳምንት በኋላ መሆኑ ነበር።

³³ የኢትዮጵያ ታሪክ ከ 1847/1983 በፕሮፌሰር ባህሩ ዘውዴ ገጽ 241 እና ነበር ገጽ9
³⁴ ነበር ገጽ9
³⁵ ዝኒ ከማሁ
³⁶ የእስር ቤቱ አበሳ በታላቁ ቤተ መንግስት ገጽ180 እስከ 181 በአበራ ጀምበሬ
³⁷ የኢትዮጵያ ታሪክ ከ 1847/1983 በፕሮፌሰር ባህሩ ዘውዴ ገጽ 241

ደርግ ከተቋቋመበት ማግስት ጀምሮ የኮሎኔል የዓለም ዘውድ ተሰማ የጦር ኃይሎች ኮሚቴ ተባብረው እሳቸውም ተሰደዱ።

ደርግም የኮሎኔል የዓለም ዘውድ ተሰማ የጦር ኃይሎች ኮሚቴን ሙሉ ለሙሉ ተክቶ ዕርምጃውንም በዚያው በተከፈተው መንገድ በሦስት ቀን ውስጥ አስር ከፍተኛ የንጉሰነገሰቱ ሹማምንት አሰረ። በዚህም ምክንያት ሐምሌ 15/ 1966 ዓም ልጅ እንዳልካቸው መኮንንም ከሥልጣን ወርደው በንጉሰነገሥቱ ፈቃድ የመስዋዕት በግ አድርገው አቅርበዋቸው ከነበሩት የቀድሞ ባልደረቦቻቸው ጋር በሶስት ወራት ውስጥ ተቀላቅለው የአስተባባሪው ደርግ እስረኛ ሆኑ።³⁸

ኮሎኔል የዓለም ዘውድ ተሰማም ተሰውረው ከነበሩበት የንጉሱን መውረድ ምክንያት አድርገው የደስታ መግለጫ ከላኩ በኋላ መስከረም 26 1967ዓም እጃቸውን ለደርግ ሰጡ ። እግ ፈንታቸውም በእሳቸው በሚመራው የጦር ኃይሎች ኮሚቴ ከአሰራቸው ባለስልጣኖች ጋር ተቆራኝቶ አረፈው።³⁹

መርማሪ ኮሚሲዮኑ በይፋ ሥራውን የጀመረው ሐምሌ 12ቀን 1966 ዓም⁴⁰ ፣ ደርግ አቅሙን አፈርጥሞ ፣ በህብረተሰብ ውስጥ ጎልቶ ወጥቶ ፣ ጠቅላይ ሚኒስትር ማውረድ እና በምትኩም ሌላ መሾም በሚችልበት ወቅት ነው።

ይህንኑ አቅሙን መሰረት አድርጎ የኮሚሲዮኑን ቢሮ ወደ አራተኛ ክፍለጦር አዙሮ በቅርበት ለመስራት ጥያቄ አቅርቧል። ለዚህ በኮሎኔል መንግሥቱ በተደጋጋሚ ይቀርብ ለነበረው ጥያቄ ኮሚሲዮኑ በአጀንዳነት ተወያይቶበት በአብዛኛው አባላት ውሳኔ ጥያቄው ውድቅ መደረጉን በፕሮፌሰር መስፍን ተገልጾል።⁴¹

ደርግ የኮሚሲዮኑን ሥራ ለመቆጣጠር ይቻለውም ዘንድ ሻለቃ መርሻ አድማሱን ከምድር ጦር፤ ኮማንደር ለማ ጉተማን ከባህር ኃይል መደብ ነበር።⁴² እንዲያውም ደርግ ሻለቃ መርሻ አድማሱን የኮሚሲዮኑ ም/ሊቀመንበር አድርጎም ነበር የሾማቸው። ይህንና የአየር ወለድ ጦር ክፍል እነህን ሰው ሙሰኛ፣ ስስታም እና ጨቃኝ ናቸው በሚል ሹመቱንም ሆነ ምደባውን አምርሮ ስለተቃወመ የኮሚሲዮኑ አባል ሳይሆኑ ቀረ።⁴³

የኮማንደር ለማ ጉተማ የኮሚሲዮኑ አባል እንዲሆኑ በደርግ የተደረገው ምደባ ተፈጻሚ ሆነ።⁴⁴ ከላይ እንደተገለጸው የሥራ-አስፈጻሚው የኮሚሲዮኑን አባላት እንዳይመርጥ ፓርላማው ያደረገው ክልከላ ዋጋ አጥቶ፤ የጦር ኃይሉ አባላት በአዋጁ በተቀመጠላቸው ኮታ መሰረት ከየክፍላቸው እንዲመርጡ

³⁸ የኢትዮጵያ ታሪክ ከ 1847/1983 በፕሮፌሰር ባህሩ ዘውዴ ገጽ 245
³⁹ ነበር ገጽ 89-90 ዘነበ ፈለቀ 1996
⁴⁰ ወንበር የዓለማየሁ ኃይሌ መታሰብያ ድርጅት ፔሮዲካል የ1966ቱ መርማሪ ኮሚሲዮን አነሳስ ክንውን እና ከዝያ የቀመስነው ገጽ 8 በዛወርቅ
⁴¹ አገቱኒ ተምረን ወጣን መስፍን ወ/ማርያም አዲስ ገጽ12 አዲስ አበባ 2002
⁴² ነበር ገጽ52 ዘነበ ፈለቀ 1996
⁴³ ዝኒ ከማሁ
⁴⁴ ዝኒ ከማሁ

የተሰጣቸው መብት ተጥሶ ፤ደርግ የተባለው በወቅቱ ራሱን ለሥራ አስፈጻሚነት አደራጅቶ የሚንቀሳቀስ አካል ኮማንደሩን መደብ።

ኮሚሽኖች በወሎ ረሃብ ምክንያት ለደረሰው እልቂት በኃላፊነት ሊጠየቁ ይገባል ባላቸው 35 የቀድሞ ባለሥልጣኖች ላይ የደረሰበትን ውሳኔ እና የተከሰቱትን ስም ዝርዝር ሕዳር4 ቀን 1967 በሰጠው ጋዜጣዊ መግለጫ አስታወቀ።⁴⁵ይህም የኮምሰዮኑ መግለጫ በማግስቱ ሕዳር 5 ቀን 1967 ዓም በአዲስ ዘመን ጋዜጣ ላይ ታትሞ በዝርዝር ወጣ።

ከላይ የተገለጸው ጋዜጣዊ መግለጫ ከተሰጠ ከአምስት ቀናት በኋላ ኮሚሽኖች ህዳር 11 ቀን 1967 ዓም ለልዩ ጦር ፍርድ ቤት የዐቃቤ ህግ ጽህፈት ቤት በጻፈው ደብዳቤ ከጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደር ደርግ ህዳር 6 ቀን 1967 ዓም በቁጥር አ/ደ/ቸ/6/2325 የተጻፈለትን አስታውሶ መልስ ሰጥቷል። በመልሱም በወሎ የደረሰውን ድርቅ እና ረሃብ እንዲሁም እልቂት በተመለከተ ባደረገው ምርመራ መሰረት፤ ከደብዳቤው አባሪ ጋር በተዘረዘሩት የመንግስት ባለስልጣናት ላይ ተለይቶ የተመለከተው የወንጀል ክስ እንዲቀርብባቸው አስታወቀ።⁴⁶

እንደገና ከሁለት ቀን በኋላ ሕዳር 13 ቀን 1967 ዓም እነዚህን ምርመራቸው ተጠናቅቋል የተባሉትን 35 ባለሥልጣኖች በተመለከተ የወንጀል ክስ እንዲቀርብባቸው ኮሚሽኖች ሌላ ደብዳቤ ለልዩ ጦር ፍርድ ቤቶች ጽህፈት ቤት በመጻፍ የተከሰቱትን ስም ዝርዝር አስተላለፈ።⁴⁷

ኮሎኔል መንግስቱ ኃይለ ማርያም በዚህ ሕዳር 13 1967 ዓም ለደርግ ዘመቻና ጥበቃ መምርያ መኮንን “በጣም የሚያስቸኩል” የሚል ማሳሰቢያ በላዩ ላይ በማስፈር ደብዳቤ ጽፏል።ይህ ደብዳቤ “ሰሞኑን የደርግ አባላት ባደረጉት ከፍተኛ ስብሰባ ፤ በአንደኛ ዙር የስም ዝርዝራቸው ከዚህ ጋር በተያያዘው የቀድሞ ባለስልጣናት ላይ አብዮታዊ እርምጃ እንዲወሰድባቸው በአንድ ድምጽ ወስነዋል” ይላል።

ይህ ለደርግ ዘመቻና ጥበቃ መምርያ የተጻፈው የኮሎኔል መንግስቱ ኃይለ ማርያም ደብዳቤ ፣ ሌተና ጀነራል አማን ሚካኤል አንድም በዚህ ቀን እንዲያዙ ፤ እንዲሁም በከርቸሌ ግቢ ውስጥ ለ 54 ሰው መቀበርያ የሚሆን ጉድጓድ በዶዘር እንዲቆፈር ፤ በመጨረሻም ስማቸው ከዚህ ደብዳቤ ጋር አባሪ ሆኖ በተያያዘው ሰነድ ላይ የተገለጹት54 የሲቪልና የጦር ባለስልጣናት ከምሽቱ ሁለት ሰአት ከእስረኞቹ

⁴⁵ የ መርማሪ ኮሚሽን ሪፖርት ገጽ 25
⁴⁶ ደም ያዘለ ዶሴ የልዩ ዐቃቤ ሕግ ጽህፈት ቤት ጥር 2002 ገጽ181—182
⁴⁷ የመርማሪ ኮሚሽን ሪፖርት ገጽ 26

ተለይተው ለብቻ እንዲቆዩና ከሌሊቱ 8 ሰዓት ወደ ዋናው ክርቶሌ ተወስደው በጥይት ተደብድበው እንዲገደሉ የሚል ትእዛዝ የያዘ ነው።⁴⁸

በዚህ ትዕዛዝ መሰረትም ህዳር 14 1967 ዓም ሌሊት ከኮሚሰዮኑ ተመርማሪዎች መሃል በአስራ አንዱ ላይ እንዲሁም ወደፊት በሌላ ጭብጥ የኮሚሰዮኑ ተመርማሪ ሊሆኑ በሚችሉ ሌሎች የንጉሰነገስቱ ዘመን ባለስልጣኖች ላይ የግፍ እርምጃ ተወስዶባቸዋል።

ከዚህ በላይ በተገለጸው ቀን በደርግ በግፍ የተገደሉት፣ ክቡር ጸሃፊ ትዕዛዝ አክሊሉ ሀብተወልድ፣ ክቡር ልጅ እንዳልካቸው መኮንን፣ ሌተና ጀነራል ከበደ ገብሬ፣ ክቡር ዶ/ር ተስፋዬ ገብረእግዚእ፣ ክቡር ደጃዝማች ሰለሞን አብርሃ፣ ክቡር አቶ አካለወርቅ ሀብተወልድ፣ ክቡር አቶ ሙላቱ ደበበ ፣ ክቡር ደጃዝማች ለገሰ በዙ ፣ ክቡር ደጃዝማች ክፍሌ እርገቱ፣ ክቡር አቶ ተገኝ የተሻወርቅ እና ክቡር አቶ አበበ ረታ ናቸው።⁴⁹

የኮሎኔል መንግስቱ ኃይለ ማርያምን ትእዛዝ እና የ ኮሚሰዮኑን ውሳኔ የያዙት የሕዳር 13 ቀን 1967 ዓም እነዚህ ሁለት ደብዳቤዎች መገጣጠም አጋጣሚ ይሁን ወይም ሆን ተብሎ የተደረገ ስለመሆኑ ጥናት ሊደረግበት የሚገባ እንጅ በዝምታ ሊታለፍ ሕሊና የሚፈቅድ አይመስለኝም።

5 የኮሚሰዮኑ የሥራ አፈጻጸም ከአዋጁ አንጻር

5.1 የአዋጁ ዓላማዎች

የመርማሪ ኮሚሲዮንን የአቋቋመው አዋጅ ቁጥር 326/66 በመግቢያው ላይ እንደአሰፈረው ዓላማው በንጉሰ ነገስቱ የተሾሙ ባለስልጣናት ሥራቸውን እና አገራቸውን በቅን ልቦና እና በትክክል የማከናወን ግዴታቸውን መፈጸም ወይም አለመፈጸማቸውን መመርመር ነበር።

ኮሚሰዮኑ፣ አንድ ባለስልጣን ህገወጥ በሆነ መንገድ ያፈራው ሀብት፣ ያባከነውም የመንግስት ገንዘብ እና ንብረት ካለ እንዲሁም በዳኝነት እና በአስተዳደር ያደረሰው በደል ቢኖር የመመርመር ኃላፊነት አለበት።⁵⁰ እንዲሁም አዋጁ አጥፊ የሆኑት ተለይተው እንዲታወቁ እና ጥፋተኝነታቸው ሲረጋገጥ በህግ እንዲቀጡ የማድረግም ዓላማ አለው።

⁴⁸ የጠቅላይ ሚኒስትር አክሊሉ ሀብተወልድ ዜና መዋዕል ገጽ 244 መኮንን አብርሃ እናአብዮቱና ትዝታዬ ሌ/ኮሎኔል ፍስሐ ደስታ ገጽ130
⁴⁹ የማዕከላዊ ከፍተኛ ፍርድቤት ም/ቁ/ል/0/ም/መ/ቁ/401/85 ገጽ7
⁵⁰ አዋጅ 326/66 አንቀጽ 8(i)

በመጨረሻም አዋጁ ሌላው በመግቢያው የገለጻቸው ሊያስፈጽመው የሚገባቸው ሁለት አቢይ ጉዳዮች አሉ። እነሱም በመንግስት ላይ የህዝብ እምነት እንዲሰፋ ማድረግ እና የመንግስት ባለስልጣኖችም ሊኖራቸው የሚገባው ከፍተኛ ታማኝነት መኖር አስፈላጊ መሆኑን ማረጋገጥ ነው።

5.2 ጠበቃ የመያዝ መብት

ምርመራውንም የሚያከናውነው በሚስጥር ፣አስፈላጊም ሲሆን በግልጽ ነው።⁵¹ የመጀመርያ ደረጃ ምርመራ ሲካሄድ ወይም የአገር ጥቅም በተሻለ ሁኔታ ይጠበቃል በሚል አባላቱ ሲወስኑ፣ በሚስጥር ምርመራ ወይም በዝግ ምርመራውን ያከናውናሉ።የተጨማሪ ማስረጃ ሲገኝ ምርመራውን በግልጽ ወይም በከፍት ያደርጋል።ተመርማሪውም ጠበቃ ሊይዝ እንደሚችል ኮሚሽኑ መፍቀድ እንዳለበት አዋጁ ይደነግጋል።⁵²የ 1948 ዓም ሕገ መንግስት አንቀጽ 52 ይህንኑ ጠበቃ የመያዝ መብትን ደንግጓል።

የመርማሪ ኮሚሽኑን የምርመራ ሂደት የያዙትን መዛግብት በኢትዮጵያ ጥናት እና ምርምር ተቋም ቤተመጻሕፍት ውስጥ አግኝቼ መርምራለሁ።ከእነዚህ የምርመራ ሂደቱን ከያዙት መዛግብት የተረዳሁት ፣ ተመርማሪዎቹ ሕገ መንግስቱ እና የአዋጁ ድንጋጌ በሚፈቅደው መሰረት ጠበቃ ሳይዙ ለሚቀርብላቸው ጥያቄ መልስ የሰጡ መሆኑን ነው።

ኮሚሽኑ በእነዚህ የምርመራ መዝገቦች ላይ ይህን መብት ለተመርማሪዎቹ ማስገንዘቡን የሚያመለክት ምንም የተመዘገበ ነገር አይታይም። ምርመራው በፊደሉ ሲተላለፍም ምንም የጠበቃ ሚና አልተደመጠም።

ከዚህ መገንዘብ የሚቻለው ተመርማሪው ጠበቃ ሊይዝ እንደሚችል የተደረገለትን የህግ ጥበቃ እና የከለለ መብት በኮምሰዮኑ መነፈጉን ነው። ይህም ከፍተኛ የሆነ የሰብአዊ መብት ጥሰት በተመርማሪዎቹ ላይ ኮሚሽኑ መፈጸሙን ያስረዳል።

5.3 መገናኛ ብዙሃንን ስለመጠቀም

ኮምሰዮኑ ፣ ማንኛውንም ባለስልጣን ወይም ሰው፣ በመሃላ በተደገፈ ጽሁፍ የራሱን እና የባለቤቱን እንዲሁም ከሌላ ሰው ጋር ያለውን የንብረት ግንኙነት ፣ የነበረውን ዋጋና ንብረቱ የሚገኝበትን ስፍራ፣ በዝርዝር እንዲገልጽ የመጠየቅ ሥልጣን አለው።⁵³በተጨማሪም ኮምሰዮኑ እንደ ኢትዮጵያ አቆጣጠር

⁵¹ ዝኒ ከማሁ 8(2)
⁵² አዋጅ 326/66 አንቀጽ 8(2)
⁵³ አዋጅ 326/66 አንቀጽ 8(4)(ሀ)

ከ1933ዓም ወዲህ ከሚወስነው ጊዜ ጀምሮ ከማናቸውም ምንጭ የነበረውን ገቢና ገቢውን አስመልክቶ የተከፈለውን ማንኛውንም ግብር በዝርዝር እንዲገልጽ መጠየቅም ይችላል።⁵⁴

አንድ ባለሥልጣን የንብረቱን ዋጋና ንብረቱ የሚገኝበትን ስፍራ ፣ ገቢና የገቢውን ልክ እና ገቢውን መሰረት አድርጎ የከፈለውን ማንኛውንም ግብር በዝርዝር እንዲገልጽ ተጠይቆ እምቢተኛ ከሆነ ፣ ኮምሲዮኑ ይህንን እምቢተኛነት በአዋጁ አንቀጽ 8(5) መሰረት ለህዝብ የማስታወቅ ስልጣን አለው።⁵⁵

የኮምሲዮኑ አባላት ለህዝብ ጥቅም ነው ብለው ሲያምኑም፣ ተመርማሪው ከማናቸውም ምንጭ የነበረውን ገቢና በገቢው መሰረት የተከፈለውን ማንኛውንም ግብር በተመለከተ የተሰጠን መግለጫ አስመልክቶ ለህዝብ የማስታወቅ ስልጣን አለው።⁵⁶

እንደሚታወቀው ኮምሲዮኑ ከተመርማሪዎቹ ጋር ያደርግ የነበረውን የምርመራ ሂደት በማስታወቂያ ሚኒስቴር ትብብር፣ በቴፕ እየተቀረጸ ለህዝቡ በሬድዮ እንዲሰማ አድርጓል።ይህንንም በማድረግ ዘላቂና ጠቃሚ ትምህርት ለሕዝብ ያተረፈ መሆኑንም ኮሚሲዮኑ ያምንበታል።⁵⁷

በተጨማሪም ኮምሲዮኑ ፣ምርመራውን በሬዲዮ ያስተላልፍ የነበረው፣ ምርመራው የሚያዳምጠው ህዝብ ለምርመራው የሚረዳ ጥቆማ እንዲሰጥ ለማበረታት እና ለወደፊት የመንግስት ስራተኞች ተጠያቂነት እና ኃላፊነት እንዳለባቸው ለማስገንዘብና ለማሰጠንቀቅ ስለመሆኑም ፕሮፌሰር መስፍን ገልጸዋል።⁵⁸

ከህዝብ ለምርመራው የሚረዳ ጥቆማ ለማግኘትም ሆነ ፣ የመንግስት ስራተኞችን ተጠያቂነት እና ኃላፊነት ለወደፊት ለማስገንዘብ እና ለማሰጠንቀቅ የኮምሲዮኑን ጥያቄ እና የተመርማሪዎቹን መልስ በሬድዮ እንዲተላለፍ የሚፈቅድ አንቀጽ ኮምሲዮኑ ስራውን በሚያካሂድበት አዋጅ ቁጥር 326/66 አልተካተተም።

ከላይ በአዋጅ ቁጥር 326/66 አንቀጽ 8(5) ከተገለጸው የንብረት ጉዳይ ውጭ የምርመራውን ሂደትም በተለይ የኮሚሲዮኑን ጥያቄ የተመርማሪዎቹንም ሆነ የአስረጅዎችን መልስ በሙሉም ይሁን ወይም በከፊል ለህዝብ የማስታወቅ ስልጣን ወይም በማናቸውም የመገናኛ ብዙሃን እንዲያስተላልፍ በአዋጁ ሥልጣኑ አልተሰጠውም።

ኮሚሲዮኑን ያቋቋመው አዋጅ ቁጥር 326/66 መሰረቱ በወቅቱ በሥራ ላይ የነበረው የ 1948 ዓም ሕገ መንግስት ነው።የዚህ ሕገ መንግስት አንቀጽ 53፣ ባለሥልጣኖቹ የኮሚሲዮኑ ተመርማሪዎች መሆናቸው

⁵⁴ ዝነ ከማሁ አንቀጽ 8(4)(ለ)
⁵⁵ አዋጅ 326/66 አንቀጽ 8(4) (ሀ) እና (ለ)
⁵⁶ ዝነ ከማሁ አንቀጽ 8(6) እና አንቀጽ 8(4) (ሀ) እና (ለ)
⁵⁷ የመርማሪ ኮሚሽን ሪፖርት ገጽ25
⁵⁸ እዙጭ እምቢጭ የኢትዮጵያ ጉዞ ገጽ125-126

ወይም በቁጥጥር ስር መገኘታቸው ይከሰሱ በተባለበት ወንጀል ሥልጣኑ የሆነ ፍርድ ቤት እስከሚያረጋግጥባቸው ድረስ ወንጀለኛ ተደርገው እንዳይታዩ ጥበቃ ያደርግላቸዋል።

የኮምሲዮኑ ጥያቄ እና የተመርማሪዎቹ መልስ በሬድዮ መተላለፉ የተመርማሪዎቹንም ከፍርድ ቤት ንጹህ ሆኖ በህግ ፊት የመታየት ሕገመንግስታዊ መብታቸውን ኮሚሲዮኑ የምርመራውን ስራ እንደጀመረ ገና በጥዋቱ የጣሰው አቢይ ሕገወጥ ድርጊት ነበር። የዚህ ሕገወጥ ተግባር ያስከተለው ውጤትም ህዝቡ ተመርማሪዎቹን ከፍርድ ሂደት ውጭም ወንጀለኛ አድርጎ እንዲያያቸው ከፍተኛ ተጽእኖ አሳድሯል።

ይህም የሚያስገነዝበን በመገናኛ ብዙሃን በተለይ በሬድዮ ከፍተኛ አጽንኦት ሰጥቶ የኮምሲዮኑ የማዋከብ ጥያቄ እና የተመርማሪዎቹ የተሸማቀቀ ፣ አንዳንዴም በእንባ በመታናቅ ይሰጡ የነበረው መልስ ይተላለፍ የነበረው ከህግ ውጭ መሆኑን ነው።

ኮሚሲዮኑ የተቋቋመበትን ህግ ሳይጥስ፣ የመርማሪዎቹን ጥያቄ እና የተመርማሪዎቹን መልስ በሬድዮ ሳያስተላልፍ፣ ኮሚሲዮኑ ግልጽ የሆነ መግለጫ በወቅቱ በነበሩት ጋዜጦች፣ ራዲዮ እና ቴሌቪዥን በተደጋጋሚ በማሰራጨት ጥቆማ እንዲቀርብለት ህብረተሰቡን ማበረታት ይችል ነበር።

አዋጁ በደነገገው መሰረት ምርመራው ተካሂዶ ፣ በምርመራው መሰረት ሊከሰሱ የሚገባቸው አዋጁ ሥልጣን በሰጣቸው ፍርድ ቤቶች ከስ ተመስርቶባቸው፣ እነሱም የመሰማት መብታቸው ተጠብቆ ተከራክረው ጥፋታቸው በመጨረሻው ፍርድ ቤት ሲወሰን ፣ ያኔ የምርመራውንም አካሄድ ሆነ ፍርዱን በአደባባይ በማውጣት ፣ የመንግስት ሰራተኞችን ተጠያቂነትንም ሆነ ኃላፊነትን ለወደፊት ለማስገንዘብ ይቻል ነበር።

ምርመራቸው በሬድዮ የተላለፈባቸው ተመርማሪዎች የደረሰባቸው የግፍ እርምጃ በግልጽ እየታወቀ፣ ከ አርባ ዓመት በኋላ ከህዝብ ለምርመራው የሚረዳ ጥቆማ ለማግኘት እና የመንግስት ሰራተኞችን ተጠያቂነት እና ኃላፊነት ለወደፊት ለማስገንዘብም ነው ምርመራውን እናስተላልፍ የነበረው ብሎ ዛሬ መመጸደቅ በሰው ቁስል እንጨት መሰደድ ነው።

የኮምሲዮኑ የማዋከብ ጥያቄ እና የተመርማሪዎቹ የተሸማቀቀ መልስ ፣ መርማሪዎቹን በተለይ ቀደም ቀደም ይሉ የነበሩትን ፕሮፌሰር መስፍን ወልደማርያምን እና ዶ/ር በረከት ሀብተሰላሴን ህዝባዊ ደፋር እና ጀግና ሲያስመስል፣ ተመርማሪዎቹን በተቃራኒው በጭፍን በዳዮች አድርጎ አሳይቷል። በጊዜው የነበረውን ህዝባዊ ሰማይት ሆነ ብሎ ያጋጋለ እና ያባባሰ ፣ የቀድሞ ባለሥልጣኖችን በጅምላ እንዲናቁ እና እንዲጠሉ ያደረገ ተግባር ነበር።

ከዚህ በላይ የተገለጸውን ገጽታ የያዘው የምርመራው አካሄድ በፊደሉ መተላለፉ ህዝባዊ አመጹን በየቀኑ በተጋጋሪ ሁኔታ ለማሰቀጠል የሚያስችል የፕሮፖዘት ጠቀሜታ እንዲኖረው አድርጓል።ይህም በወቅቱ የነበረውን የአብዮቱን ሂደት እንዲጠጠር የበኩሉን ፈጽሟል።

በአዋጁ ያልተፈቀደለትን የኮሚሽኖችን ጥያቄ እና የተመርማሪዎቹ መልስ በመገናኛ ብዙሃን በተለይ በፊደሉ እንዲተላለፍ መደረጉ የምርመራው አካሄድ የፖለቲካ ፍጆታ እዲኖረው አድርጓል። በዚህም ምክንያት አባላቱ ሰብአዊ መብቶችን የመጠበቅ ግዴታቸውን አልተወጡም፤ ስራቸውንም በትክክል እና ያለ አድልዎ ማከናወን አልቻሉም።

የኮሚሽኖች አባላት ኮሚሽኖችን የግል ፖለቲካ አስተሳሰባቸውን ማስፈጸሚያ መሳርያ አድርገውታል። ብሄራዊ እና ሰብአዊ መብቶችን የመጠበቅ ግዴታ ያለባቸው ስለመሆኑ፤ ስራቸውን በትክክልናት ያለ አድልዎ ማከናወን እንዳለባቸው⁵⁹ ፣ማቋቋም አዋጁ አስገዳጅ ድንጋጌ የደነገገው ኮሚሽኖችን እና አባላቱን ከዚህ አስከሬ ጥፋት ለማዳን ነበር።ይሁንና የምርመራው አካሄድ የህዝብን ስሜት ለፖለቲካ ጠቀሜታ እንዲያነሳሳ በማድረግ፣ የኮሚሽኖች አባላት በአዋጁ ተወስኖ የተሰጣቸውን ስልጣን በማን አለብኝነት ጥሰዋል።

የሕዳር 14 1967 ዓም አረመናዊ ጭፍጨፋ ለደርግ ዘመን የጭካኔ ድርጊቶች የመጀመርያ ምዕራፍ ነው ። የኮሚሽኖች ምርመራ በፊደሉ እንዲተላለፍ ማድረጉ ለዚህ አስከሬ ድርጊት ምንም አስተዋጽኦ አልነበረውም ለማለት መቻሉን እርግጠኛ መሆን አልቻልኩም።

5.4 ለተመርማሪዎቹ ጥበቃ ማድረግ

ምርመራው የተጀመረ ባለስልጣን ምርመራው በጅምር እያለ እና ስለመከሰሰ ወይም አለመከሰሱ ከመወሰኑ በፊት ከአገር ሊወጣ አይችልም።⁶⁰ይሁን እና ምርመራው ያላለቀለት ባለስልጣን ለመንግስት ስራ ወይም አስገዳጅ በሆነ ምክንያት ከአገር መውጣት ካለበት፣ ኮሚሽኖች በቂ ነው የሚለውን ዋስትና አስቀድሞ እንዲሰጥ ከአደረገ በኋላ ተመርማሪው እንዲሄድ መፍቀድ ይችላል።⁶¹በሚኒስትሮች ምክር ቤት ውሳኔ ተመርማሪው ለአስቸኳይ የመንግስት ሥራ ወደ ውጭ አገር መሄድ ከአለበት የኮሚሽኖች ፈቃድ ሳይጠየቅ ባለስልጣኑ ወደ ውጭ አገር ሊሄድ ይችላል።⁶²

⁵⁹ አዋጅ 326/66 አንቀጽ 5

⁶⁰ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 9(2)

⁶¹ ዝኒ ከማሁ

⁶² አዋጅ 326/66 አንቀጽ 9(3)

በአዋጁ አንቀጽ 9 በተደነገጉት በእነዚህ ሶስት ንዑስ አንቀጾች ተመርጫው እንኳን ዋስትና የተነፈገው እስረኛ ሊሆን ቀርቶ ካለው ኃላፊነት ላይ መነሳት ያለበት መሆኑን አይደነግግም። እንዲያውም ተመርጫው ለኮሚሽኑ ቃሉን የሚሰጠው በስራ ገበታው ላይ እያለ ሊሆን እንደሚችል ነው ከድንጋጌዎቹ መረዳት የሚቻለው።

እንደሚታወቀው ፓርላማው ኮሚሽኑን በሚያቋቁመው አዋጅ ላይ ገና እየመከረ እያለ ነው ለምርመራው የተጋለጡት ባለስልጣናት የታሰሩት። ፓርላማው ይህን ሁኔታ እያወቀ ነው ከዚህ በላይ ያለውን የተመርጫውን ነጻነት የማይገድብ ድንጋጌ አስፍሮ የሚገኘው። ፓርላማው ለተመርጫው ይህን ሁሉ ጥበቃ የሚያደርገው ኮሚሽኑ የተመርጫውን መብት አጥብቆ ተገንዝቦ፤ የስራ አፈጻጸሙን በድንጋጌው መሰረት በማከናወን የህግ የበላይነት ሳይጣስ ምርመራውን እንዲያከናወን ለማድረግ ነበር።

አዋጁ እስከዚህ ድረስ ጥበቃ የሚያደርግላቸው የመርጫ ኮሚሽኑ ተመርጫዎች፤ ምርመራቸው በጅምር እያለ እና ስለመከሰስ ወይም አለመከሰሳቸው ሳይወሰን ፣ ጥፋታቸው ስልጣኑ በሆነው ፍርድ ቤት ሳይረጋገጥላቸው ፤ እጃቸው በሰንሰለት እየታሰረ ከኮሚሽኑ ፊት መቅረባቸው እና ምርመራው መከናወኑ አግባብ አልነበረም። እንዲሁም ባለስልጣናቱ እጃቸው በሰንሰለት እንደታሰረ ወደ ኮሚሽኑ አዳራሽ ሲገቡ እና ሲወጡ ኃላፊነት የጎደላቸው ሰዎች ሰድቦቻቸዋል፤ አፈዘውባቸዋል፤ ኮሚሽኑ ይህን ክልከላ የማድረግ አቅሙ ነበረው ፤ ይሁንና ከሌላ አላደረገላቸውም።⁶³

5.5 የጸሀፊ ትእዛዝ አክሊሉ ሐብተወልድ ምርመራ

በኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ተቋም የመርጫ ኮሚሽኑን የውሳኔና የምርመራዎቹን ቃለጉባኤዎች የያዙ IESMS የመለያ ቁጥሩ 1945 ፤ 1946፤ 1947፤ 1948 አራት ጥራዞች ይገኛሉ።

የመለያ ቁጥሩ 1945 የያዘው የምርመራ ቃለጉባኤ ከ 11ኛ-20ኛ ፤ የመለያ ቁጥሩ 1946 የያዘው የምርመራ ቃለጉባኤ ከ 27ኛ-36ኛ፤ መለያ ቁጥሩ 1947 የያዘው የምርመራ ቃለጉባኤ ከ 37ኛ-53ኛ ድረስ ነው።

በእነዚህ በሶስት ጥራዞች ተለይተው የተያዙ ቃለጉባኤዎች ከነሃሴ 24 ቀን 1966፣ም እስከሰኔ 18 ቀን 1967 ድረስ ነው። ከእነዚህ የምርመራ ሂደቱን እና ውሳኔዎችን ከያዙት መዛግብት ያየሁትና ሌላው ያስደነገጠኝ ጉዳይ የጸሀፊ ትእዛዝ አክሊሉ ሐብተወልድ የምርመራ ሂደት ነው።

ጸሀፊ ትእዛዝ አክሊሉ ሐብተወልድ እንደሌሎቹ ተመርጫዎች በተጠረጠሩበት ጉዳይ ምርመራቸውን የሚያስረዳ የኮምሲዮኑን ጥያቄ እና የእሳቸውን መልስ የያዘ የምርመራ ቃለጉባኤ ከምርመራ መዝገቡ

⁶³ የእስር ቤቱ አበሳ ቢታላቁ ቤተ መንግስት ከ 1966 እስከ 1974 በአበራ ጀምቦሬ 78፣ 42

ውስጥ የለም። ከእኒህ ሰው ጉዳይ ጋር ተያይዞ መዝገቡ ውስጥ ያለው ፣ጥቅምት 25 ቀን 1967 ዓም በ30 ኛው ጉባኤ ላይ በግላቸው ሊከሰሱ ይገባል ወይስ አይገባም በሚል፣ የኮሚሽኑ አባላት ክርክር ማድረጋቸውና ውሳኔ ላይ ሳይደርሱ መቅረታቸው ነው።⁶⁴ እንዲሁም ጥቅምት 27 ቀን 1967 ዓም በ32ኛው ጉባኤ ላይ አንደኛ ተከላሽ ፣ በጠቅላይ ሚኒስትርነታቸው ጸሀፊ ትእዛዝ አክሊሉ ሐብተወልድን፣ ሁለተኛ ተከላሽ የካቢኔውን አባላት አድርጎ ኮሚሽኑ የተጠያቂነት ውሳኔ መስጠቱ ይታያል።⁶⁵

በአዋጁ መሰረት፣ መርማሪ ኮሚሽኑን ለተመርማሪው ጥያቄ ሳያቀርብ ፣ ተመርማሪውም በመሃላ ስር ሆኖ መልስ ሳይሰጥ ፣ በተለይ በነበራቸው ሥልጣን መሰረት በግል ኃላፊነታቸውን አልተወጡም ተብለው ሊከሰሱ ይገባል ወይም አይገባም የሚል ውሳኔ መስጠት ከሚሰሩት አይቻለውም።

ጸሀፊ ትእዛዝ አክሊሉ ሐብተወልድ ከረጅሙ የፖለቲካ ገድላቸው የተወሰነውን ነሐሴ 6 ቀን 1966 ዓም በታይፕ ጽፈው ለኮሚሽኑ መስከረም 10 ቀን 1967 ዓም አቅርበዋል ተብሎ በሰፊው የሚነገርለት 88 ገጽ ኤፎር(A4) ጽሁፋቸውም ከመዝገቡ ጋር አልተያያዘም።ይህም ጽሁፍ ሊከሰሱ ይገባል ከተባሉበት በወሎ ከደረሰው ረሃብ ጋር በተያያዘ የቀረበም መከላከያ አይደለም ።ኮምሴንት ጋ መስከረም 10 ቀን 1967 ዓም ቀርበው በመሃላ ቃላቸውን ሰጥተዋል።በወቅቱም በኮሚሽኑ የቀረቡላቸው አፋጣጭ ጥያቄዎችም በሬድዮ ተላልፈዋል።⁶⁶

ይህ የፖለቲካ ፍጆታ እንዲኖረው ተደርጎ በሊቀመንበሩ ፕሮፌሰር መስፍን ወልደማርያም እና በዶክተር በረከት ሀብተሥላሴ የቀረቡት የወከባ እና የማሸማቀቅያ ጥያቄዎች እና ጸሀፊ ትእዛዝ አክሊሉ ሐብተወልድ የሰጡት መልሶች አልተመዘገቡም።ከመዝገቡ ውስጥ ይህም እንኳን አይገኝም።ይህም ኮሚሽኑ ምን ያህል ስራውን ከህግ ውጭ ጥንቃቄ በጎደለው መልክ ያከናውን እንደነበር ያስረዳል።

5.6 በኮሚሽኑ ውሳኔ መሰረት ክሱን የሚመሰርተው ተቋም

በ1948 ዓም ሕገ መንግስት አንቀጽ 75 ላይ የተገለጹት ባለስልጣኖች ማለትም በሚኒስትሮች እና ጠቅላይ ሚኒስትሩ ላይ ከሥራቸውና ከኃላፊነታቸው ጋር በተያያዘ ክስ የሚመሰረትባቸው በንጉሰነገሥቱ ትዕዛዝ በጠቅላይ ፍርድ ቤት ነው።

የመርማሪ ኮሚሽኑን ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 326/66ም ይህንኑ የህገ መንግስቱን ድንጋጌ ተከትሎ ሚኒስትሮች እና ጠቅላይ ሚኒስትሩ ኮሚሽኑ እንዲከሰሱ ሲወስን ይህ የክስ ውሳኔ በንጉሰ ነገሥቱ ትእዛዝ

⁶⁴ የመርማሪ ኮሚሽኑን ቃለ ጉባኤ27— 36 ገጽ 18-22 IESMS መለያ ቁጥር 1946
⁶⁵ የመርማሪ ኮሚሽኑን ቃለ ጉባኤ27— 36 ገጽ 6 IESMS መለያ ቁጥር 1946
⁶⁶ የእስር ቤቱ አበሳ በታላቁ ቤተ መንግስት ገጽ42 በአበራ ጀምበሬ

እንደቀረበ ተቆጥሮ ከሱ ለጠቅላይ ፍርድ ቤት እንዲቀርብ አዋጁ ይደነግጋል።⁶⁷ ከፍተኛ ፍርድ ቤትም የወንጀል ወይም የፍትሐ-ብሄር ክሶችን የማየት ልዩ ስልጣን አለው።⁶⁸

የፍርድ ሚኒስቴርም በዚህ አዋጅ መሰረት የሚቀርቡ ክሶችን አይተው የሚወስኑ ጠቅላይ እና ከፍተኛ ፍርድ ቤት ልዩ ችሎቶች የመመደብ ስልጣን በግልጽ ተሰጥቶታል።⁶⁹

ምንም እንኳን በግልጽ የተቀመጠ ድንጋጌ ባይኖርም የጠቅላይ እና የከፍተኛ ፍርድ ቤት ልዩ ችሎቶችን የመመደብ ስልጣን ያለው የፍርድ ሚኒስቴር የልዩ አቃቤ ህግ ጽህፈት ቤትንም የማቋቋም ወይም የመመደብ ሥልጣን አለው ብሎ መቀበል አግባብ ነው። ኮሚሽኖች ባደረገው ምርመራ መሰረት፣አንድ ባለስልጣን ወይም ሰው በሕግ ተጠያቂ ሆኖ ሲያገኘው የወንጀል ወይም የፍትሐ-ብሄር ክስ እንዲቀርብ ያዛል።⁷⁰

ይህን ክስ የመመስረት ሥልጣን ያለው መሥርያ ቤት የሚሆነው የልዩ አቃቤ ህግ ጽህፈት ቤት ነው።⁷¹ በዚህም ምክንያት በጠቅላይ እና በከፍተኛ ፍርድ ቤት ልዩ ችሎቶች ለሚታዩ የወንጀል ክሶች ልዩ አቃቤ ህግ ባለቤት ነው።

ይህ በአንዲህ አንደላ ጊዜያዊ ወታደራዊ መንግሥትን ለማቋቋም የወጣው አዋጅ ቁጥር 1/67 የዳኝነትና የአስተዳደር በደል ፤እንዲሁም ያለአግባብ መበልጸግ ወንጀል የፈጸሙ ባለሥልጣኖችን ክስ የሚያይ የጦር ፍርድ ቤት ይቋቋማል ቢልም በአገሪቱ ያሉ ፍርድ ቤቶች ሁሉ የተለመደ ሥራቸውን ይሰራሉ የሚል ድንጋጌም አለው።⁷²

ልዩ ጦር ፍርድ ቤት የተቋቋመው በአዋጅ ቁጥር 7/67 ህዳር 7 ቀን 1967 ዓም በወጣ ነጋሪት ጋዜጣ ነው። አዋጁም ከጥቅምት ጀምሮ የሚጻፍ መሆኑ ተደንግጓል።

ልዩ የወንጀለኛ መቅጫ ህግም በአዋጅ ቁጥር 8/67 ህዳር 7 ቀን 1967 ዓም በወጣ ነጋሪት ጋዜጣ ታወጀ። የተፈጸሚነቱ ወሰን በልዩ ጦር ፍርድ ቤቶች በሚቀርቡ ሰዎች ላይ ሁሉ ላለፈውም ለወደፊቱም የሚጻፍ ነው።

⁶⁷ አዋጅ 326/66 አንቀጽ 11 (1)

⁶⁸ አዋጅ 326/66 አንቀጽ 11 (2)

⁶⁹ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 11 (3)

⁷⁰ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 10

⁷¹ አገቱኒ ተምረን ወጣን ገጽ12 መስፍን ወ/ማርያምአዲስ አበባ 2002

⁷² አዋጅ ቁጥር 1/67አንቀጽ11(7) ና (9)

ከዚህ በላይ የተገለጹት የልዩ ጦር ፍርድ ቤቶችንና ልዩ የወንጀለኛ መቅጫ ህግን የደነገጉ የደርግ አዋጆች የምርመራ ኮሚሲዮኑ የተቋቋመበትን ልዩ ታሪካዊ ሁኔታ ግንዛቤ ውስጥ አስገብተው ግልጽ በሆነ ድንጋጌ በመርማሪ ኮሚሲዮን አንቀጽ 11 ንዑስ አንቀጾች (1)(2) እና (3) ላይ በምርመራው ውጤት መሰረት የሚቀርቡትን ክሶች አይተው የሚወስኑት የጠቅላይ ፍርድ ቤት እና የከፍተኛ ፍርድ ቤት ልዩ ችሎቶች መሆናቸውን የሚያዘውን ድንጋጌ በግልጽ አልሰረዙም ፤ ወይም አላሻሻሉም። እንዲሁም የምርመራው ውጤትም በልዩ ጦር ፍርድ ቤቶች መታየት አለበት የሚል አስገዳጅ አንቀጽ በግልጽ አላሰፈሩም።

የምርመራ ኮሚሲዮኑን ያቋቋመው አዋጅ በፓርላማው ሲረቀቅ በዳኝነትና በአስተዳደር የተፈጸሙ በደሎችን የመመርመር ሥልጣን ለኮሚሲዮኑ እንዲሰጠው አጥብቀው ከጠየቁት የህብረተሰብ ክፍሎች አንዱ የጦር ኃይሎች የፖሊስና የብሄራዊ ጦር አስተባባሪ ደርግ አንዱ መሆኑን የኮሚሲዮኑ ሪፖርት ይገልጻል።⁷³

ከላይ እንደተገለጸው ኮሚሲዮኑ በንጉሥ ነገስቱ ፓርላማ ይቋቋም እንጅ ቃለ መሃላ ፈጽሞ ሥራውንም በይፋ የጀመረው ደርግ ሰኔ 21 ቀን 1966 ዓም መቋቋሙን ይፋ ከአደረገ ከሦስት ሳምንት በኋላ ሐምሌ 12 ቀን 1966 ዓም ነው።⁷⁴

ደርግ መንግስት ከሆነበት ከመስከረም 2 1967 ዓም በኋላም ቢሆን ለመርማሪ ኮሚሲዮን ድጋፉን አልነፈገውም፤ ከላይ እንደተገለጸውም ከኮሚሲዮኑ ጋር ለመስራት አጥብቆ ጠይቋል። የፈረሰውም በደርግ መንግስት ዘመን ውስጥ የሁለት ዓመት ዕድሜ አስቆጥሮ ነው።

ይህም ማለት ደርግ እንደ ፓርላማው አልበተነውም ወይም እንደ 1948 ዓም ህገ መንግስትም አላገደውም፤ ወይም ከፍተኛው የሕገ መንግሥት ጉባኤ አራት ወራት ደከሞ ለህዝብ ውይይት እንደአቀረበው ረቂቅ ሕገ መንግስት አውቆ በማንካለብኝነት ለህዝብ እንዳይደርስ በማፈን ዋጋ ቢስ አላደረገውም።⁷⁵

ወታደራዊው መንግሥት ከሚያወጣቸው አዋጆች ጋር መስመር ለመያዝ የሚያስችለው በ1967 ዓም (በ የትኛው ወር እንደሆነ ግልጽ ባይሆንም) “አዲስና የተሻሻለ የመርማሪ ኮሚሲዮን አዋጅ ረቂቅ” በራሱ በኮሚሲዮኑ ተዘጋጅቶ ለርዕስ ብሄሩ የቀረበውንም⁷⁶ ቢሆን ወታደራዊ መንግሥት ተቀብሎ ኮሚሲዮኑ የተቋቋመበትን አዋጅ ቁጥር 326/66ን አላሻሻለውም።

⁷³ የመርማሪ ኮሚሽን ሪፖርት ገጽ6
⁷⁴ የመርማሪ ኮሚሽን ሪፖርት ገጽ
⁷⁵ የሕይወቱ ታሪክ ተከለገድቅ መኩርያ አዲስ አበባ 2008 ገጽ 274
⁷⁶ የመርማሪ ኮሚሽን ሪፖርት ገጽ43

ኮሚሽኑ ይህን ረቂቅ ማዘጋጃቱ የሚያስረዳው፣ ራሱ በልዩ ሁኔታ እና ህግ የተቋቋመ መሆኑን በመገንዘብ ወታደራዊው መንግሥት ከሚያወጣቸው አዋጆች ጋር መስመር ለመያዝ የሚያስችል አዲስ ወይም የተሻሻለ ህግ ሳይወጣ ኮሚሽኑ ከተቋቋመበት እና ሥራውን ከሚመራበት አዋጅ ቁጥር 326/66 ውጭ አንድ ስንዝር መሄድ እንደማይችል የሚያውቅ መሆኑን ነው።

ይኸው አስተባባሪ ኮሚቴ የኢትዮጵያ ጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደርግ ተብሎ የመንግሥቱን ሥልጣን ሲይዝም ኮሚሽኑ የተቋቋመበትን ልዩ ሁኔታ የተቀበለው ለመሆኑ እነዚህ በቂ ማስረጃዎች ናቸው።

በመሆኑም በልዩ ታሪካዊ ሁኔታ በተደነገገው የመርማሪ ኮሚሽን ማቋቋም ላይ ያሉ አንቀጾች በልዩ የወንጀለኛ መቅጫ ህግ በአዋጅ ቁጥር 8/67 በግልጽ ስለአልተተኩ የተመርማሪዎቹ ጉዳይ በኮሚሽኑ ማቋቋም አዋጅ ብቻ ነው መታየት የሚገባው።

ከላይ እንደተገለጸው ልዩ ጦር ፍርድ ቤትን የሚያቋቁመው አዋጅ ቁጥር 7/67 በነጋሪት ጋዜጣ የወጣው ህዳር 7 ቀን 1967 ዓም ነው።

ይህ ልዩ የጦር ፍርድ ቤት አቃቤ ህግን እና የልዩ የጦር ፍርድ ቤቶች ጽህፈት ቤትን የሚያቋቁመው አዋጅ በወጣ አራት እና ሰባት ቀናት ውስጥ እነዚህ ሁለት ተቋማት አሉ ፤ ሥራቸውን ጀምረዋል ፤ ብሎ ኮሚሽኑ ተቀብሎ ና አምኖ ከላይ እንደተገለጸው የምርመራውን ውጤት ህዳር 11 ቀን 1967 ዓም በተጻፈ ደብዳቤ ለልዩ ጦር ፍርድ ቤት የዐቃቤ ህግ ጽህፈት ቤት ፣ እንደገና ሕዳር 13 ቀን 1967 ዓም ለልዩ ጦር ፍርድ ቤቶች ጽህፈት ቤት እንዴት ነው ሊልክ የሚችለው? በእነዚህ ተቋማት ስም የተጻፉትን እነዚህን ሁለት የኮሚሽኑን ውሳኔዎች የተረከበው ማን ነው? ብሎ መጠየቅም ተገቢ ነው እላለሁ።

ፕሮፌሰር መስፍን ወ/ማርያም አገቱኒ ተምረን ወጣን በሚለው መጽሐፋቸው ገጽ12 ላይም: “የመርማሪ ኮሚሽንን ተግባር ከሶችንና ጉዳዮችን እየመረመረ ያስከስሳል ወይም አያስከስስም ብሎ ለልዩ አቃቤ ህግ (ሰረዙ የእኔ ነው) ማስተላለፍ ብቻ ነበር ፤ ከዚህ በላይ የሆነ ኃላፊነትም ተግባርም አልነበረውም” ሲሉ ብለዋል። ይሁንና ኮሚሽኑ የደረሰበትን ውጤት ያስተላለፈው በገለጻቸው ላይ እንደአስገንዘቡን ለልዩ አቃቤ ህግ ሳይሆን ለልዩ ጦር ፍርድ ቤት አቃቤ ህግ እና ለልዩ ጦር ፍርድ ቤቶች ጽህፈት ቤት ነው።

ኮሚሽኑ ሊያደርግ ይገባ የነበረው የምርመራ ኮሚሽኑ የተቋቋመበትን ልዩ ታሪካዊ እና ህጋዊ ሁኔታ ግንዛቤ ውስጥ በማስገባት ተግባሩ እና ስልጣኑም ከተቋቋመበት አዋጅ የመነጨ መሆኑን መሰረት በማድረግ፤

እንዲሁም ኮሚሽኑ ተመርማሪዎቹ ከ ሦስት ወር እስከ አስር ዓመት ብቻ በእስር የሚያቆይ ክስ በ 1949 ዓም በወጣው ወንጀለኛ መቅጫ ህግ ቁጥር 412 እና ቁጥር 509 እንዲመሰረት ያዘዘ በመሆኑ⁷⁷፤

በተጨማሪም በጊዜያዊ ወታደራዊ መንግሥት የታወጁት የልዩ ጦር ፍርድ ቤቱም ሆነ የልዩ የወንጀለኛ መቅጫ ህግ አዋጆች የምርመራ ኮሚሽኑን አሰራር በሚመለከት በግልጽ ኮምሰዮኑ በተቋቋመበት አዋጅ ላይ የተቀመጡትን ድንጋጌዎች የሚለውጡ ምንም አዲስ ድንጋጌዎች ስለአልያዙ፤

የፍርድ ሚኒስቴርም በኮሚሽኑ ማቋቋም አዋጅ መሰረት በኮምሰዮኑ ምርመራ ውጤት አማካኝነት የሚቀርቡ ክሶችን አይተው የሚወስኑ የጠቅላይ ንጉሰ ነገሥት እና የከፍተኛ ፍርድ ቤት ልዩ ችሎቶች የመመደብ ስልጣኑ በግልጽ ያልተሻረ በመሆኑ እና ተቋሙም በሙሉ ኃይሉ በወቅቱ ይሰራ ስለነበር፤

የተመርማሪዎችን ጉዳይ ለልዩ ጦር ፍርድ ቤት ልዩ አቃቤ ህግ ጽ/ቤት እና ለልዩ ጦር ፍርድ ቤቶች ጽህፈት ቤት እንድልክ አልገደድም የሚል አቋም ኮሚሽኑ መውሰድ ነበረበት። ይሁንና አባላቱ ይህንን ጉዳይ ጭብጥ አድርገውም አልተወያዩበትም ፤ ወይም የተወያዩ ስለመሆኑ ሪፖርቱ ላይም ሆነ የምርመራዎችን ቃለ ጉባኤዎችን በያዙት መዝገቦችም ላይ የተመዘገበ ነገር የለም።

ይህም ባለመሆኑ ኮምሰዮኑ ህግ የመተርጎም መብት ሳይኖረው ህግ እንደተረጎመ ይታያል።ይህ ደግሞ እርምጃውን ህገወጥ ያደርገዋል።

5.7 የኮሚሽኑ አባላት ገለልተኛነት

የአዋጁ አንቀጽ 5 የኮሚሽኑ አባላት ኮሚሽኑን የፖለቲካ መሳርያ እንዳያደርጉት፣ ብሄራዊና ሰብአዊ መብቶችን መጠበቅ እንዳለባቸው፣ በታማኝነት እና ያለአድልዎ ስራቸውን እንዲሰሩ አጥብቆ ደንግጓል። ይህን ድንጋጌ አባላቱ ሊያከብሩት የሚችሉት በንጉሰ ነገሥቱ አገዛዝ ላይ አስቀድመው ያልፈረዱ እና ያልታገሉት እንዲሁም ለሥልጣን ከቋመጠው አምባገነኑ ደርግ ጋር ምንም ግኑኝነት ካልነበራቸው ብቻ ነው።

ፕሮፌሰር መስፍን ወልደማርያም የአፄ ኃይለሥላሴን አገዛዝ ሲተቹ የቆዩ ከመሆኑም በላይ እራሳቸው አገቱን ተምረን ወጣን በሚለው መጽሐፋቸው ገጽ 11 ላይ እንዳሰነበቡን አስቀድመው በአገዛዙ ላይ ፈርደውበታል።መርማሪ ኮሚሽኑን ምርመራውን በአከናወነበት የወሎ ረሃብና አልቂቱን ጉዳይ በተመለከተም በወቅቱ ህዝቡን ለመታደግ ከፍተኛ እንቅስቃሴ ማድረጋቸው ይታወቃል።የምርመራውን ሥራ በገለልተኛነት ለመሥራት አስቀድሞ በዚህ ጭብጥ ምንም አይነት አቋም ያለመውሰድ ኃላፊነቱን

⁷⁷ ደም ያዘለ ዶሴ የልዩ ዐቃቤ ሕግ ጽህፈት ቤት ገጽ182

በገለልተኛነት እና በንጹህ ህሊና ለመስራት አቅም ይሰጣል። ፕሮፌሰር መስፍን ወልደማርያም በሥርአቱ ላይ አስቀድመው የፈረዱ በመሆኑ የመርማሪ ኮሚሽኑን አባል መሆን አይገባቸውም ነበር፤ ይሁኑም ከተባለ የወሎ ረሃብና እልቂቱን ከማንም በፊት ለማጋለጥ ከፍተኛ ስራ የሰሩ በመሆኑ ምስክር መሆን የሚገባቸው ሰው ናቸው። ስለዚህም አስቀድመው አቋም በያዙበት እና በታገሉት ጉዳይ ላይ መርማሪ መሆናቸው በንጹህ ህሊና የመሥራቱ ጉዳይ የሚታሰብ አይሆንም። ስለዚህም ምርመራውን ሊያከናውኑም ሆነ ውሳኔም ሊሰጡ አይችሉም። ምርጫውን መቀበላቸው የመጀመርያው የግዴታሽነት እርምጃቸው ነው።

ፕሮፌሰር መስፍን ወልደ ማርያም የኮሚሽኑ ሊቀመንበር የነበሩት እስከ ጥቅምት 25/1967 ዓም⁷⁸ ስድሳውቹ ሊገደሉ 19 ቀን እስኪቀር ድረስ ነበር። ከኮሚሽኑ ሊቀመንበርነት የለቀቁት በራሳቸው ፈቃድ ነው።⁷⁹ ይህንን የኃላፊነት ቦታ ዶ/ር በረከት ሀብተ ሥላሴ ይፈልጉት ስለነበር እሳቸው ቦታውን እንዳይዙት ከቀሩት የኮሚሽኑ አባላት ጋር በመሆን በደርግ ለኮሚሽኑ የተመደቡትን ከማንደር ለማ ጉተማን የኮሚሽኑ ሊቀመንበር እንዲሆኑ የዛሬው ሰብአዊ መብት ተሟጋች አጥብቀው እንደሰሩ እና ድልም አድርገው ከማንደሩን የኮሚሽኑ ሁለተኛ ሊቀመንበር እንደአደሩጉአቸው በኩራት ገልጸውልናል።⁸⁰ ከማንደር ለማ ጉተማ በግልጽ የ ኮሎኔል መንግስቱ ኃይለ ማርያም የፖለቲካ ጓድ መሆናቸውንም የሚያሳዩው በስርአቱ ውስጥ የመርማሪ ኮሚሽኑን ስራ ከአጠናቀቁ በኋላ የያዘዋቸው ስልጣኖች በግልጽ ይመሰክራሉ። ኃላፊነቶቹም የጡረታ ኮምሽን ኮሚሽነር፣ በሶማሊያ መንግስት ወረራ ወቅት የሐረርጌ ክፍለ ሀገር አስተዳዳሪ ፣ የአገር ውስጥ አስተዳደር ሚኒስትር፣ የኢሰፓኮ ዋና ጸሀፊ፣ የኢሰፓ ዋና ጸሀፊ፣ በጀርመን ዴሞክራቲክ ሪፑብሊክ አምባሰደር፣ የስርአቱ የመጨረሻው ብሄራዊ ሽንጎ ም/ፕሬዚዳንት ነበሩ። ይህም ሁኔታ ሊያስገነዝቡን የሚችለው ፣ አብዛኛው የኮሚሽኑ አባላት ሻብያ ከተባለ መሰሪና አረመኔ ድርጅት ይልቅ ደርግ ለተባለው ግብዝና አረመኔ ያደሉ መሆኑን እና የራሳቸውንም ሆነ የኮሚሽኑን ነጻነት ያቀዳጁበት ሥራ አለመስራታቸውን ነው።

ህዳር 14 1967 የቀድሞ ባለስልጣኖች በግፍ ከተገደሉ በኋላ አብዮቱም እየተጋጋለ ሲሄድ፣ የኮሚሽኑ ዋና ተዋናይ ዶክተር በረከት ሀብተ ሥላሴ ሻብያን በግልጽ መቀላቀላቸው ኮሚሽኑ ገና ከጅምሩ ቢያንስ የሻብያ የፖለቲካ ጉዳይ የማስፈጸሚያ መድረክ እንደነበር ያሳያል። ሌላው ከዚህ የምንማረው ኮሚሽኑ በተዘዋዋሪ ለሻብያ፣ በቀጥታ ደግሞ ለደርግ ጉዳይ አስፈጻሚነት የተጋለጠ መሆኑን ነው።

አምባሰደር ዘነበ ኃይሌ ምርጫውን ባለመቀበላቸው በምትካቸው በፓርላማው የተመረጡት አቶ ባሮ ቱምሳ የንጉሰ ነገሥቱን መንግስት በመቃወም በቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ዩኒቨርሲቲ በ ተማሪዎች እንቅስቃሴ ውስጥ ከፍተኛ ሚና የነበራቸው ፣ ከደርግ ጋር ለተወሰነ ጊዜም ቢሆን ይሰራ የነበረውን ኢጭአት በመባል የሚታወቀውን የፖለቲካ ድርጅት የአቋቋሙና የመሩ፣ የሕዝብ ድርጅት ጉዳዮች ጊዜያዊ ጽ/ቤት በደርግ

⁷⁸ የመርማሪ ኮሚሽኑን ቃለ ጉባኤ ጥቅምት 25 1967 ገጽ 2
⁷⁹ አገቱኒ ተምረን ወጣን መስፍን ወ/ማርያም አዲስ 12812 አዲስ አበባ 2002
⁸⁰ አገቱኒ ተምረን ወጣን መስፍን ወ/ማርያም አዲስ 12812 አዲስ አበባ 2002

የመጀመርያዎቹ ዘመን ለአባልነት ተመርጠው የአደራጁ፤⁸¹ እንዲሁም አነግ የተባለውን ነጻ አውጭ የፓለቲካ ድርጅት መስራችና ግንባር ቀደም መሪ የነበሩ ፣እንዲህ ባለ ገለልተኛነትን በከፍተኛ ደረጃ በሚጠብቅ ኃላፊነት መከፈላቸው ጉዳዩን ለቆሙለት የፓለቲካ ግብ አላጋለጠውም ማለት አይቻልም።በመሆኑም ገለልተኛ የመሆኑ ጉዳይ እኒህን ሰውም በተመለከተ አደጋ ላይ ወድቆ ይታያል።

ከዚህ መረዳት የሚቻለው አዋጁ እንዲከበር የደነገገው የአባላት የገለልተኛነት ስነምግባር ተፈጻሚ የሚሆንበትን ሁኔታ የሚያመቻች አቅም አንድ አንድ የኮሚሽኖች አባላት ያልነበራቸው መሆኑን ነው። ተወደደም ተጠላ ቃለ መሃላው ተጥሷል። ስለዚህም አገርን ለመታደግ በህይወት ያሉት የኮሚሽኖች አባላት ስለራሳቸውና በህይወት ዛሬ ስለሌሎች ሁሉ ንስሃ ማድረግ ይኖርባቸዋል።

5.8 የኮሚሽኖች የሥራ አፈጻጸም ሪፖርት

ኮሚሽኖች የምርመራዎቹን አካሄድና ውጤቱን የሚያስያ የሥራ አፈጻጸም ሪፖርት ቢያንስ በወር አንድ ጊዜ ለንጉሰነገሥቱ ለፓርላማው እና ለህዝቡ ማቅረብ እንዳለበት የአዋጁ አንቀጽ 8 ንዑስ አንቀጽ(11) ደንግጓል።

ከላይ እንደተገለጸው ኮሚሽኖች ሥራውን የጀመረው ሐምሌ 12 1966ዓም ነው።ኮሚሽኖች ሥራውን በጀመረ በወሩ የመጀመርያውን የሥራ አፈጻጸም ሪፖርት ያሰማው ነሐሴ 21 ቀን 1966 ዓም በአዋጁ ላይ ከተገለጹት ለአንዱ ለህዝብ ብቻ ነው።ለንጉሰ ነገሥቱና ለፓርላማው ጽ/ቤት(ፓርላማው በዚህ ወቅት እረፍት ላይ ስለሆነ) ይህንን ሪፖርት አላቀረበም።⁸²

እንደያውም ኮሚሽኖች ስራውን እንደጀመረ እና ገና ደርግ አስተባባሪ ኮሚቴ እያለ፤ ኮሚሽኖችን ያቋቋመውም ፓርላማ ሳይፈረስ ፤ ህገ መንግስቱም ሳይታገድ ፤ ንጉሰ ነገሥቱም ከዙፋናቸው ሳይወርዱ ፤ ፕሮፌሰር መስፍን ወልደማርያም እና ዶ/ር በረከት ሀብተስላሴ የኮሚሽኖችን የሥራ አፈጻጸም ሪፖርት ለአስተባባሪው ደርግ ያቀርቡም ውይይትም ያደርጉ ነበር።⁸³

ከአስተባባሪው ደርግ ጋር ያደርጉት የነበረው ውይይት ዓላማም ንጉሱን ለማውረድ ኮሚሽኖችን መቀስቀሻ እንዲሆን ማድረግ ነበር፤ ይሁንና ሁለቱም የኮሚሽኖች አባላት ንጉሱን ለማውረድ የኮሚሽኖች ውጤት አስፈላጊ እንዳልሆነ ፤ ህገ መንግስቱ ወረቀት ስለመሆኑ፤ ጠመንጃው ያለውም በእጃችሁ ስለሆነ ይልቁንም “ጊዜ በወሰደና በቆየ ቁጥር ከፍ ያለ አደጋን ሊያስከትል ስለሚችል ንጉሱን ባስቸኳይ ማውረድ አለባችሁ”

⁸¹ ይድረስ ለባለታሪኩ 2010 ገጽ219 ተስፋዬ መኮንን
⁸² ወንበር የዓለማየሁ ኃይሌ መታሰብያ ድርጅት ፔሮዲካል የ1966ቱ መርማሪ ኮሚሽኖችን አነሳስ ከንውን እና ከዝያ የቀመስነው ገጽ 19 በዛወርቅ
⁸³ አብዮቱና ትዝታዬ ገጽ 127 ሌተና ኮላኔል ፍስሐ ደስታ

በማለት በተለይ ከዶ/ር በረከት ሀብተስላሴ ምክር እንደተሰጣቸው ሌተና ኮሎኔል ፍስሀ ደስታ ነግረውናል።⁸⁴

ደርግ መንግስት ከሆነ በኋላ በሰላም እጃቸውን ሰጥተው በቁጥጥር ስር በነበሩት የቀድሞ ባለስልጣኖች ላይ የግድያውን እርምጃ እንዲወስድ የኮሚሰዮኑ ሊቀመንበር ፕሮፌሰር መስፍን ወልደማርያም እና የኮሚሰዮኑ ሌላው ዋነኛ ተዋናይ ዶ/ር በረከት ሀብተስላሴ ይገፋፉ እና ይመከሩ እንደነበር የነፍስ ገዳዩ መንግስት መሪ ጨካኛ ኮሎኔል መንግሥቱ ኃይለ ማርያም ጠቁመዋል።⁸⁵

የመጀመርያውን የሥራ አፈጻጸሙን ሪፖርት እንኳን በአዋጁ ድንጋጌ መሰረት ለንጉሰነገሥቱና ለፓርላማው ጽ/ቤት ኮሚሰዮኑ ያለማቅረቡ ፣ በኋላም ከላይ የተገለጸው ከአስተባባሪው ኮሚቴ ጋር የነበረው ምክክር እና የሥራ ቅርርብ የሚያስረዳው ፣ ኮሚሰዮኑ እንደህዝቡ በሥርአቱ ላይ እንደ አመጸ እና ጡንቻውን እያፈረጠ ወደ ሥልጠን እርከን ለመውጣት ከፍተኛ የታሪክ እሽቅድምድም ላይ ከነበረው ወታደራዊ ኃይልም ጋር የሥራ ግንኙነት መፍጠሩን ነው። ይህ የሥራ አፈጻጸም ወገንተኝነትን ያሳያል ቃለመሃላውም መሻሩን ያመለክታል።

5.9 የኮሚሰዮኑ የሥራ ዘመን

ኮሚሰዮኑ የተሰጡትን ሥልጣንና ኃላፊነት ይዞ የሚቆየው ለሁለት አመት ብቻ ነው። ይህም አዋጁ በነጋሪት ጋዜጣ ከወጣበት ቀን ጀምሮ ከሰኔ 8 ቀን 1966 ዓም እስከ ሰኔ 8 ቀን 1968 ዓም ድረስ መሆኑ ነው።⁸⁶

ከሁለት ዓመት ቆይታው በኋላ የኮሚሰዮኑ መኖር አስፈላጊ ከሆነ ፣ የሚቆይበት የሥራ ዘመን በፓርላማው ይወሰናል።⁸⁷ ይሁን እና ፓርላማው መስከረም 2 ቀን 1967 ዓም ከንጉሰነገሥቱ ሥልጣን መውረድ ጋር ተያይዞ ተበትኗል። ወታደራዊ መንግስትም አዋጅ አውጥቶ ከሁለት ዓመት በላይ መቆየት የሚያስችለውን ህጋዊ አቅም ለኮሚሰዮኑ አልሰጠውም።

ከሁለት ዓመት በላይ የሚቆየውን የህግ ድጋፍ ሳያገኝ ከህግ ውጭ ማለት ይቻላል ፣ ስራውን ያቆመው እስከ 1969 ዓም መጨረሻ ድረስ ቆይቶ ነው።⁸⁸

⁸⁴ ዝኒ ከማሁ
⁸⁵ የሌተና ኮሎኔል መንግስቱ ኃ/ማርያም ትዝታዎች 78:147-148 ከገነት አየለ አንበሴ
⁸⁶ አዋጅ 326/66 አንቀጽ3(1)
⁸⁷ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ3(4)
⁸⁸ የእስር ቤቱ አበሳ አቶ አበራ ጀምበሬ 78: 43

ከፍርሀት በመነጨ ዝምታ ይሁን ፣ ወይም ለተፈጸመው ክፉ ተግባር ተጋሪ በመሆን፣ ወይም ለግፍ እርምጃው ሁሉ ይሁንታ ለመስጠት ለመቻል ይሁን ከሰኔ 8 ቀን 1968 ዓም በኋላ ከህግ ውጭ ኮሚሽኖችን ይዘው አባላቱ ቆይተዋል።

ስለዚህም ከሰኔ 8 ቀን 1968 ዓም ኮሚሽኖች እስከፈረሰበት 1969 ዓም መጨረሻ ድረስ ኮሚሽኖች የሰራው ሁሉ ከአቋቋመው አዋጅ ውጭ በመሆኑ ህገወጥ ነው።

6 ማጠቃለያ

ከላይ በዝርዝር እንደተገለጸው አዋጁ ያስፈጽማቸዋል የተባሉት ዋነኛ ዓላማዎች ባለስልጣናት ሥራቸውን እና አገራቸውን በቅን ልቦና እና በትክክል የማከናወን ግዴታ መፈጸም ወይም አለመፈጸማቸውን መመርመር፣ እንዲሁም በመንግስት ላይ የህዝብ እምነት እንዲሰፋ ማድረግ እና የመንግስት ባለስልጣናቸው ሊኖራቸው የሚገባው ከፍተኛ ታማኝነት መኖር አስፈላጊ መሆኑን ማረጋገጥ ነበር።⁸⁹ ይሁንና ኮሚሽኖች ይህንን ኃላፊነቱን ከላይ በዝርዝር በተገለጸው የሥራ አፈጻጸሙ ምክንያት የውሃ ሽታ ሆኖ ቀረ።

ህዳር 14 1967 ዓም በደርግ ለተወሰደው የግፍ እርምጃ ኮሚሽኖች የሰጠውን የበኩሉን አስተዋጽኦ አገልግሎት የሚያወጣው ኮሚሽኖች ከሐምሌ 12 1966 ዓም እስከ ህዳር 13 1967 ዓም ድረስ ምርመራውን የአካሄደበት፣ የሰራ አፈጻጸሙም ሆነ በመጨረሻም ከላይ የተገለጸውን የምርመራ ውጤቱን ያስረከበበት ስርአት በአቋቋመው አዋጅ ቁጥር 326/66 መሰረት ያለመሆኑ ነው።

በዚህ ምክንያት ኃላፊነታቸውን በመዘንጋት ያለአገባብ በስልጣን የተጠቀሙ ፣ ታማኝነት የጎደላቸውን፣ በዳኝነት እና በአስተዳደር በደል ያደረሱ የቀድሞቹ ባለስልጣኖቹ አጥፊ መሆን ወይም አለመሆናቸው በፍርድ ሂደት ውስጥ አልፎ ተለይቶ እንዲታወቅ ባለመደረጉ ጥፋተኝነታቸው ሲረጋገጥ በህግ እንዲቀጡ የማድረግ የፍርድ ሂደት ሳይፈጸም ቀረ ።

አዋጁም ያስፈጽማቸዋል የተባሉት የሰብአዊ መብት ጥበቃ እና የህግ የበላይነት የሚገለጥበት አጥፊ የሆኑት ተለይተው የሚታወቁበት የፍርድ ሂደት እንዳይከናወን በመደረጉ አገር ከፍርድ ሂደቱ የሚያገኘው መጠነ ሰፊ ጥቅም ሙሉ ለሙሉ ከሸፈ።

ባለስልጣኖቹ ጉዳያቸው በፍርድ ቤት ሳይታይ፣ ከፍርድ ውጭም በአስከፊ ጭካኔ ስለተገደሉ ከፍርድ ቤት ውሳኔ ውጭ በግፍ የተገደለ ሁሉ ሊያገኝ የሚገባውን የሰማዕታትነቱን ማዕረግ እና ጸጋ ተጎናጽፈውታል። ሃውልትም እየቆመላቸው ነው። ገድላቸውም እየተዘከረ ነው። በአስተዳደር በደል እና በተፈጥሮ ሕግ

⁸⁹ አዋጅ 326/66 መግቢያ ፓራግራፍ 2

መዛባት ምክንያት የችጋሩ ሰለባ የሆኑትም የወሎ ረሃብተኞች ዕልቂት ጉዳይ ዳዋ ለብሶ እንዲቀር አድርጓል።

እንዲሁም ወደፊት ሊፈጠር ስለሚችለውም ተመሳሳይ የአስተዳደር በደል ክልከላ የሚያደርግ ምሳሌ፣ አገር ይህን ታሪካዊ አጋጣሚ ምክንያት አድርጎ እንዳይፈጠር የኮሚሰዮኑ ገለልተኛ ያልሆነው የሥራ አፈጻጸሙ እና የደርግ አስከፊ እርምጃ እንቅፋት ሆነ።

ሕዳር 14 1967 ዓም በተወሰደው አረመናዊ ጭፍጨፋ ፣ በሀገሪቱ እስከ አሁን በተከታታይ ለተፈጸሙት የሰብአዊ መብት ጥሰት እና ከፍርድ ቤት ውሳኔ ውጭ “የፖለቲካ ውሳኔ” በሚል በደርግ እና በሌሎች የወቅቱ የፖለቲካ ፓርቲዎች፣ እንቅስቃሴዎች እና ቡድኖች ለተወሰዱ አስከፊ እርምጃዎች ሁሉ የመጀመርያውን ምዕራፍ በመክፈት ለአገራችን የፍጅት ታሪክ ቀዳሚ እርምጃም ሆነ።

ከላይ እንደተገለጸው የኮሎኔል የዓለም ዘውድ የጦር ኃይሎች ኮሚቴ እና የመርማሪ ኮሚሲዮን ምንም እንኳን የተቋቋሙበት ድብቅ ዓላማው ለክቡር ልጅ እንዳልካቸው መኮንን መንግስት እድሜ ማርዘም ቢሆንም ፣ የጦር ኃይሎች ኮሚቴ ለደርግ መፈጠር እና መደራጀት እንዲሁም የመርማሪ ኮሚሲዮኑ የሥራ አፈጻጸም ደግሞ ለደርግ መጠናከር የሚረዱትን ክፉ ድርጊቶች ሁሉ እነዚህ ሁለት ቡድኖች ፈጽመዋል።

በተጨማሪም የምርመራው አፈጻጸም እና መዘዙ የዴሞክራሲ ኃይሎችን ሁሉ ንቆ ጠልቶና አግልሎ ሥልጣኑን በብቸኝነት እንዲቆናጠጥ ለደርግ የልብ ልብ ሰጥቶታል።

በዚህ ህገ ወጥ ድርጊቱ ኮሌኔል መንግሥቱ ኃይለ ማርያም እና ሌተና ኮሎኔል ፍስሀ ደስታ እንዲጋለጡት እና እንደጠቆሙበት ኮምሰዮኑ ራሱን በቀጥታ ለንጉሱነገሥቱ ከዙፋናቸው መውረድ መቀስቀሻ ለተወሰደውም ለዚያ አስከፊ የግፍ እርምጃም በማወቅም ይሁን ባለማወቅ መሳርያ አላአደረገም ማለት አይቻልም።

የዚህም ህገ ወጥ የሰራ አፈጻጸም ውጤት በስልጣን ላይ ለመቆናጠጥ እና ምንም ለማድረግ ለተዘጋጀ አምባገነን በቀጥታም ይሁን በተዘዋዋሪ አግዟል። ለግፍ እርምጃውም አቅም መሰጠቱ እና መገፋፋቱ አሌ የማይባል ዕውነት ነው።

ይህ የኮሚሰዮኑ የሰራ አፈጻጸም በወቅቱ ይህን ውጤት አያመጣም ፣ ውጤቱ ይህ እንዲሆንም ሆነ ብለው የሰሩ የኮምሰዮኑ አባል የሆኑ የሉም ብለው የሚያምኑ ካሉ እራሳቸውን ለሌላ ለክፋ ተግባር እያዘጋጁ እንዳይሆን አፈራሰሁ።

ኮሚሲዮኑ የሰራው ህገ ወጥ ሥራም ሀገሪቱ እስከዛሬ የግፍ ታሪኳን ካደለበት ክፉ ስራዎች መሀል አንዱ መሆኑ ጭክ ተብሎ አልተነገረም።አለመነገሩም ፣ የኮሚሲዮኑ አባላት አለመወቀሳቸውም፣ ይቅርታም በግልም ይሁን በቡድን አለመጠየቃቸው የአበሳ ዘመናችን ቶሎ እንዳያልቅ የበኩሉን አስተዋጽኦ አድርጓል።

“በትክክለኛነታቸው እና በኅሊናቸው ንጽህና ብርቅ የሆኑት”⁹⁰ የኮምሰዮኑ አባላት በአዋጅ በተሰጣቸው ኃላፊነት መሰረት በምርመራቸው ውጤት መሰረት ሊከሰሱ ይገባል ከአሉአቸው 39 ሰዎች መሃል የአንዱን ብቻ ፍርድ ቤት መቅረቡን ሲገልጹ⁹¹ የሌሎቹን ዕጣ ፈንታ ግን በሪፖርቱ ላይ እንኳን ደፍረው አላሳዩንም።

ህዳር 14 1967 ዓም ይህ የግፍ እርምጃ በስድሳዎቹ ላይ ሲወሰድ ፕሮፌሰር መስፍን አእምሮአቸው ተበጥብጦ ለአስራ አምስት ቀናት የኮሚሲዮኑን ሥራ አቋርጠው ከቤት ሳይወጡ መቆየታቸውን እንደትልቅ ጀብድ አድርገው ነግረውናል።⁹²

ሊሆን የሚገባው በግፍ የተገደሉት ኮሚሲዮኑ የመረመራቸውና ወደፊትም በሌላ ጭብጥ የሚመረመሩ የቀድሞ ባለሥልጣኖች በመሆናቸው፣ እንዲሁም ኮሚሲዮኑ ልዩ በሆነ ታሪካዊ ምክንያት ብሄራዊ ችግር ለመፍታት በ ብሄራዊ ምክር ቤቱ የተቋቋመ ስለሆነ፤ ከዚህ በላይ በተገለጸው ቀን የግፍ እርምጃው ሲወሰድ ፣ ሲሆን ሁሉም የኮሚሲዮኑ አባላት በሙሉ በአንድ ላይ፤ አለበለዚያም ለህግ የበላይነት ተቆርቋሪ ነኝ የሚል የኮሚሲዮኑ አባል ከኮሚሲዮኑ አባልነት በአዋጅ 326/66 አንቀጽ 3(5) መሰረት ወድያውኑ ሥራውን ለቆ መውጣት ይገባው ነበር።

ይህ ሆኖ ቢሆን ኖሮ እርግጥ ነው ሥራውን በሚለቀው አባል ወይም አባሎች ላይ አደጋ ያንካብብ ይሆናል።ይሁንና የህግ የበላይነትን ለማጎልበት ለሚደረገው እርምጃ የመጀመርያውን ወሳኝ ምዕራፍ ይከፍት ነበር።መስዋዕትነቱም የመንፈስ እና የሲቪል ጀግንነትንም ያጎናጽፍ ነበር። ኮሚሲዮኑም ልዩ በሆነ ታሪካዊ ሁኔታ የተቋቋመበትን ብሄራዊ ዓላማም ያስከብር ነበር። የሆነው ግን የአስራ አምስት ቀን ኩርፍያ ነው።በነገራችን ላይ የነገሩን እውነት ከሆነ ይህችንም ታክል ተገኘ የተባለው እኮ ከፕሮፌሰር መስፍን እንጂ ከሌሎቹ የኮሚሲዮኑ አባላትም ምንም የተሰማም ነገር የለም።

እንዲያውም ካልጠፋ ቀን የግፍ እርምጃው በተወሰደበት ቀን ህዳር 14 ቀን 1967 ዓም በጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደር ደርግ በተያዙት ሌሎቹ የመንግስት ባለስልጣኖች ላይ ለሚደረገው ምርመራ እንዲያግዝ ፣

⁹⁰ አገቱኒ ተምረን ወጣን መስፍን ወ/ማርያምአዲስ ገጽ 12 አዲስ አበባ 2002
⁹¹ የመርማሪ ኮሚሽን ሪፖርት ገጽ33
⁹² እንዘጭ እምበጭ መስፍን ወልደ ማርያምገጽ 128

ህዝቡ የበደሉን አቤቱታ ለኮሚሽኖች እንዲያቀርቡ በመገናኛ ዘዴዎች ለህዝብ ማሳሳብ እንዲተላለፉ ኮሚሽኖች አደረገ።⁹³

የኮሚሽኖች ቃለ ጉባኤዎች እንደሚያስረዱት ሁሉም አባሎች በአንዳንድ እክል ምክንያት አንዳንድ ቀን ከጉባኤው ከመቅረት ውጭ ስራቸውን ያቋረጡ የሉም ብሎ መደምደም ይቻላል።

IESMS መለያ ቁጥሩ 1947 በሚል በኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ተመዝግቦ የሚገኘው የሰኔ 18 ቀን 1967 ዓም 53ኛው ቃለ ጉባኤ (ተመርማሪዎቹ በግፍ ከተገደሉ ስድስት ወር በኋላ መሆኑ ነው) አቶ ሸብሩ ወልዴ የተባሉ በአቶ ታፈሰ ሀብተሥላሴ የቱሪስት ድርጅት ዋና ሥራአስኪያጅ ላይ የአቀረቡትን አቤቱታ ምክንያት በማድረግ በተከናወነው ምርመራ ላይ ሊቀመንበሩ ኮማንደር ለማ ጉተማ በጉንፋን ምክንያት ድምጻቸው ተዘግቶ ስለነበር በውክልና ጉባኤውን የመሩት ፕሮፌሰር መስፍን ናቸው።

ከዚህ በላይ ከተገለጹት ቃለ-ጉባኤዎች በተጨማሪ በኮማንደር ለማ ጉተማ ፊርማ በ1968 ዓም የመጀመሪያዎቹ ወራት አካባቢ የወጣው የኮሚሽኖች ሪፖርትም የሚያሳየው ከአስራ አምስት ቀን ኩርፍያ በኋላም ፕሮፌሰር መስፍን ከሌሎቹ የኮሚሽኖች አባላት ጋር በመሆን ኮሺታም ሳያሰሙ ራሳቸውንም ሆነ ከምስራቅን ተራ መርማሪ አድርገው ምርመራውን ማጠቃለያ እንደተያያዙት መዘለቃቸውን ነው።⁹⁴

የኮሚሽኖች አባላት ምንም አይነት እርምጃ ባለመውሰዳቸው ከአራት ዓመት የእስር ስቃይ በኋላ ሌሎች የኮሚሽኖች ተመርማሪ የነበሩ በ1971 ዓም እንደገና በደርግ በግፍ ተገደሉ።እነሱም ክቡር ጸሃፊ ትዕዛዝ ተፈራወርቅ ኪዳነወልድ፣ክቡር አቶ ሰይፉ ማህተመ ሥላሴ፣ክቡር ደጃዝማች ካህ ወልደማርያም ናቸው።⁹⁵

እነዚህ “በትክክለኛነታቸው እና በኅሊናቸው ንጽህና ብርቅ የሆኑት”⁹⁶ የኮሚሽኖች አባላት ተመርማሪዎቻቸው በፍርድ ቤት ጉዳያቸው የመታየት ዕድል እንዳያገኙ ተደርጎ በግፍ ግድያ ሲፈጸሙባቸው እና ይህን አረመኔያዊ ድርጊት ህጋዊ ለማድረግ ደርግ ሲፎክር በግልም ይሁን በቡድን በአደባባይ ወጥተው በወቅቱም ይሁን በኋላ ለሌላው ህብረተሰብም አርአያ በመሆን ይህን አስከፊ ጥፋት ለማውገዝ የመንፈስ አቅም አጡ።

ደርግን በዚህ አስከፊ ሥራው የኮሚሽኖች አባላት በግልም ይሁን በቡድን ጮክ ብለው በአደባባይ ወጥተው ያላወገዙት ፣ ያልታገሉት ለሰራው ክፉ ተግባር ሁሉ የሚገባውን በወቅቱ ያላደረጉት፣ ምንም ያላሉት፣

⁹³ የመርማሪ ኮሚሽኖች ሪፖርት ገጽ 32
⁹⁴ የመርማሪ ኮሚሽኖች ሪፖርት ገጽ 56
⁹⁵ የማዕከላዊ ከፍተኛ ፍርድቤት ም/ቁ/ል/0/ም/መ/ቁ/401/857839
⁹⁶ አገቱኒ ተምረን ወጣን መስፍን ወ/ማርያምአዲስ ገጽ 12 አዲስ አበባ 2002

ለተፈጸመው ክፉ ተግባር ፣ የኮሚሽኖች የስራ አፈጻጸም በቀጥታም ይሁን በተዘዋዋሪ ተጋሪ ስለአደረጋቸው ይሆን ብሎ መጠየቅ ይገባል እላለሁ።

የደርግ አገዛዝ የበላይ ሹማምንት ዛሬ እንደሚነግሩን ⁹⁷ እሳይ አበጀህ በሚል የውስጥ ለውስጥ ድጋፍ ለግፈኛው ሲያገናጽፉት ቆይተው ፣ በአባላቱ በራሳቸው በተረቀቀው አዋጅ⁹⁸ መሰረት ተልዕኮውን በድል እንደአጠናቀቀ መልዕክተኛ ፣ ከህግ ውጭ ከአንድ አመት በላይ የቆየው ኮሚሽኖችን ፈረስ ተባለ።

ከዚህ በላይ በዝርዝር የገለጽኩት መጠነ ሰፊ የሆነው የኮሚሽኖች የሥራ አፈጻጸም ችግር ኮሚሽኖች ምን ያህል ከአቋቋመው እና ስራውን ሊያከናውኑበት ከሚገባው ህግ በተጻራሪ መቆሙን ያሳያል።

ኮሚሽኖች የ1965 ዓም የወሎ ረሃብና ዕልቂት ጋር ጉዳያቸው የተያያዘውን ባለስልጣኖችን ሲመረምር ነሃሴ 28 ቀን 1966 ዓም በ 13 ኛው ቃለ ጉባኤ የወቅቱን የአዲስ ዘመን ጋዜጣ አዘጋጅ የነበሩትን አቶ በዓሉ ግርማን መርምሯል። በዚህም ምርመራው የህሊና ደወል በሚል ርዕስ በጻፉት መጽሀፋቸው ላይ ያለውን “ሐስ” የተባለውን ገጸ ባህርይ ከአቅሙ በላይ ይታገል እንደነበር ፕሮፌሰር መስፍን አስገንዝበዋቸው፣ ገጸ ባህርዩ ላይ የሚከናወኑትን ተግባሮች ያምኑበት እንደሆነ⁹⁹ ጠይቀዋቸዋል።

ከዚህ ጋር በማያያዝም ስለ ወሎ ችግር የዩኒቨርሲቲ መምህራንና ተማሪዎች ያሉሙትን ጩኸት እና ያሳዩትን የፎቶግራፍ ትርኢት፣ ተማሪዎቹ የሰወትን ቁርስ፣ ቴሌኮሚኒኬሽን የለገሰውን ዘጠና ሺህ ብር አስታውሰውአቸው፣ የወሎን የችግሩን መጠን እንዴት አላወቅም ሊሉ ይችላሉ¹⁰⁰ ሲሉ ጥያቄ በመጠየቅ ኃላፊነታቸውን መወጣት መቻል ያለመቻላቸውን እንዲመረምሩ አድርገዋል።

የኢትዮጵያ የሄራልድ ጋዜጣ አዘጋጅን አቶ ተሥፋዬ ካብትህይመርን ኮሚሽኖች አስቀርቦ በመረመረበት ወቅትም ፣ ፕሮፌሰር መስፍን እነሆን ተመርማሪ ፣ ጋዜጠኛ ፣ እንዲሁም ኢትዮጵያዊ ከሁሉም በላይ ሰው መሆናቸውን ከነገሩአቸው በኋላ፣ እርሳቸው ምስክር የሆኑበት እልቂት ሲፈጸም እያዩ እንዴት የሚኒስትሩ የቃል ትዕዛዝ ከሕግ ውጭ መሆኑን ለማስረዳት አልገፉበትም¹⁰¹ ሲሉ ከሙያቸው የሚመነጨውን ኃላፊነታቸውን አስረድተዋቸዋል።

ከዚህ የምርመራ ሂደት የተገነዘቡበት እነዚህ ጋዜጠኞች በመንግሥት የተጣለባቸውን ተጽእኖ ሁሉ ተቋቁመው፣ በወቅቱ ከፊታቸው የተደቀነውን አስከፊ እልቂት በማጋለጥ የችጋሩ ሰለባ የሆነው ህዝብ

⁹⁷ የሌተና ኮሌጅ መንግስቱ ኃ/ማርያም ትዝታዎች ፲፮፡147-148 ከገነት አየለ አንበሴ
⁹⁸ አገቱኒ ተምረን ወጣን አዲስ አበባ ፲፮፡13
⁹⁹ የመርማሪ ኮሚሽኖች ቃለ ጉባኤ። — 20 ገጽ 2 IESMS መለያ ቁጥር 1945
¹⁰⁰ የመርማሪ ኮሚሽኖች ቃለ ጉባኤ። — 20 ገጽ 3 IESMS መለያ ቁጥር 1945
¹⁰¹ ዝኒ ከማሁ ፲፮፡5

ሊድን የሚችልበትን ሁኔታ ሊያመቻቹ ይገባ እንደነበር ፕሮፌሰር መስፍን አጥብቀው በመንገር ኃላፊነታቸውን መወጣት መቻል አለመቻላቸውን እንዲመረምሩ ጋዜጠኞቹን በምርመራው ላይ እንዳሉ ያሳስብዋቸው መሆኑን ነው። በዕርግጥ ይህ መንፈስን የሚመረምር ማስገንዘብያ ለጋዜጠኞቹ መቅረቡ የሚገባ ነበር።

እኔም ዛሬ ይህን የማነሳው ፕሮፌሰር መስፍን የኮሚሽኑ ተመርማሪዎች በግፍ እስከተገደሉበት ድረስም የኮሚሽኑ አባል እና ዋና ተዋናይ ስለነበሩ ይህን ኃላፊነታቸውን በኢትዮጵያውያን ስህተትም በላይ ሰው በመሆናቸው የሥራ አፈጻጸማቸው ኮሚሽኑን ከአቋቋመው ህግ ውጭ እንዳይሆን ፣ እንዲሁም ከ1965ቱ ዓም የወሎ ረሃብና ዕልቂት ጋር ጉዳያቸው የተያያዘ ባለስልጣኖች ምርመራ ውጤት በፍርድ ቤት እንዲታይ የሚያስችለውን ሁሉ ማድረግ ነበረባቸው።

ተመርማሪዎቹም በግፍ ሲገደሉ ከኩርፍያ የዘለለ ጠንከር ያለ እርምጃ በመውሰድ የደርግን መንግሥት ሊታገሉት ይገባ ነበር። ይሁንና አላደረጉም። ስለዚህም እሳቸውም የሥራ አፈጻጸማቸውን ሰው እና ኢትዮጵያዊ ስለሆኑ ከዚህ በላይ ስማቸው እንደተገለጸው ጋዜጠኞቹ ሊመረምሩ ይገባል እላለሁ። በዚህ የሥራ አፈጻጸም ጥሰት ምክንያት ከላይ እንደአሳየሁት አገር ተጎድቷል። ፕሮፌሰር መስፍን ግን ይህ የሥራ አፈጻጸማቸው ትንሽም ጉድፍ እንደማይገኝበት እርግጠኛ መሆናቸውን ገልጸዋል።¹⁰²

የኮሚሽኑን የሥራ አፈጻጸም ለማጣራት ሌላ መርማሪ ኮሚሽን በአዋጅ መቋቋም የለበትም። ይሁንና አባላቱ ለሥራ አፈጻጸማቸው እና ስለውጤቱ ብዙ እየተባሉ ላለፉት አርባ ዓመታት መቆየቱን ከግምት ውስጥ በማስገባት ከላይ በዝርዝር ስለአነሳሁአቸው የህግ እና የፍሬ ነገር ጭብጦች ሊነግሩን ይገባል ብዬ አምናለሁ።

ፕሮፌሰር መስፍን ወልደማርያም የአገራችን ስመጥር ጸረ ፋሺስት አርበኞቻችን በጣልያን እና በሌሎች አገሮች የፋሺስት ኢጣልያ ግዛቶችና እና እስረኞች ሆነው በነበሩበት ዘመን ለቀለብ ይቆረጥላቸው የነበረውን ወርሃዊ ገንዘብ ለጣልያን መንግሥት በባንዳነት አድረው ለሙሶሎኒ ያገለግሉ ከነበሩት ደመወዝተኞች ጋር ደምረው የፋሺስት ጣልያን ደመወዝተኞች በሚል የሥም ዝርዝራቸውን በአንድ አርስት ስር ፣ በአንድ ላይ በመጻፍ የአገራችንን ስመ ጥር ጸረ ፋሺስት አርበኞቻችን ስም አጉድፈዋል።¹⁰³ ይህ ሆነ ተብሎ የተፈጸመ ክፉ ተግባራቸው ሰው በአገር እንደአልወጣ በማስመሰሉ ብዙ ሰው ተስፋ አስቆርጠዋል፤ አበሳጭተዋል። በሌላ በኩልም በአገራችን የተራማጅ ኃይሎች በደርግ ላይ ያደረጉትን ትግል እስከ አሁን ያለምንም ርህራሄ ያወግዛሉ።

¹⁰² አገቱኒ ተምረን ወጣን መስፍን ወ/ማርያም አዲስ ገጽ 11 አዲስ አበባ 2002
¹⁰³ አዳፍኔ ፍርሃትና መክሸፍ መስፍን ወ/ማርያም ገጽ 151 አዲስ አበባ 2007

ለቀድሞ የደርግ ባለስልጣኖች በፍርድ ቤት ለቀረበባቸው ክስ ሶስተኛ ተከላካይ ምስክር¹⁰⁴ በመሆንም ለደርግ ስርአት የነበራቸውን ቀረቤታ ሲያሳዩን የተራማጅ ኃይሉን ታሪኩንም ሆነ መስዋእትነቱንም ዋጋ ቢስ ለማድረግ በፍርድ ቤቱ ውሎአቸው ክፉኛ ደክመዋል። ይህም ዘመቻቸው ላለፉት አርባ ዓመታት ቆይቷል።

ይህንን ሁሉ ያነሳሁት ስመጥር ጸረ ፋሺስት አርበኞቻችንንም ሆነ ሲቪል ጀግኖቻችንን እንዲሁም የተራማጅ ኃይሎችን ታሪክ ለማጉደፍ ኃላፊነት የጎደለው ሥራ መስራታቸውን ለማስታወስ ብቻ ሳይሆን የቆየ ታሪክ ለማንሳት እና ለመከራከር እንደሚቻል ይህ የከፋት ስራቸው ለእኔ አቅም እንደሰጠኝ ለማስገንዘብ ነው።

የደርግ የአገዛዝ ዘመን በጣም የሚያስፈራ፣ ማንነትን የሚፈታተን መሆኑን በወቅቱ ወጣትም ብሆን የምገነዘበው ነው። ይሁንና ዘመኑ በሌላ ዘመን ሲሻር በዚያን ጊዜ የተፈጠረን የህሊናን ቁስል በንስህ ማጥራት ለአገር የብሄራዊ እርቅን ምዕራፍ ይከፍታል ፤ ለራስም መንፈሳዊ አቅምን ያመጣ ይሆናል ብዬ በመጨነቅ ነው ይህን ጉዳይ ያነሳሁት።

ያ ዘመን በሌላ ዘመን ሲተካ የማየት ዕድሉን አግኝተው ፣ ይህንንም ዘመን የኖሩት የዕድሜ ባለጸጎች የኮሚሰዮኑ ተዋናዮች ፣ አይ አሁንስ ድብብቆሹ እና ፉከራው ይብቃ ብለው እውነቱን እንዲነግሩን ፣ እንዲያስተምሩን ለመገፋፋት እንጅ ለፍርድ ለማቅረብም አይደለም። ምናልባትም የመጨረሻ ዘመናቸውን ለማሳመር እና ጉዳቸውንም ክብር የተሞላው ለማድረግ ማገዜ ነው።

ስለዚህም ይህ ጉዳይ ከአርባ ዓመት በላይ ቢሆነውም የይቅርታ ጥያቄ ይርጋ የለውም እና በህይወት ያሉት የኮሚሰዮኑ አባላት ከዚህ በላይ የዘረዘርኩአቸውን የፍሬ ነገሮች እና የአዋጁን አንቀጾች መሰረት አድርጌ ያቀረብኩት የህግ አስተያየት፣ ፉከራቸው ባዶ እንደሆነ አስገንዝቦአቸው፣ መንፈሳዊ አቅምም ሰጥቶአቸው፣ ከአፈርኩ አይመልሰኝ ከሚለውም ኃላፊነት ከጎደለው ክርክርም ነጻ አውጥቶአቸው፣ እውነቱንም ይነግሩናል አገርንም ይቅርታ ይጠይቁ ይሆናል ብዬ ተስፋ አደርጋለሁ። ይህ ጉዳይ ከዚህ በበለጠ ትኩረት አግኝቶ ቢመረመርም ይበልጥ ለአገር የሚበጅ ትምህርት ይገኛል አላለሁ።

¹⁰⁴ ልዩ አቃቤ ህግ በእነ ኮላኔል መንግስቱ ኃይለ ማርያም ላይ ያቀረበው ክስ መዝገብ ቁጥር ል/ዐ/ም/መ/ቁ/401 /85 ገጽ 15